

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія

ФРАНЧУК Петро Ігорович

**Вплив фінансової грамотності на формування та напрями використання
фінансових ресурсів домогосподарств**

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи
ПОФГМ-21
П. І. Франчук

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, О. В. Петрушка

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

«___» _____ 20___ р.

Завідувач кафедри

_____ **А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ - 2025

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретико-методичні засади дослідження фінансової грамотності домогосподарств	7
1.1. Сутність та значення фінансової грамотності в умовах сучасної економіки	7
1.2. Теоретичні підходи до формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств	15
Розділ 2. Аналіз впливу рівня фінансової грамотності на фінансову поведінку домогосподарств	23
2.1. Практичні аспекти розподілу фінансових ресурсів домогосподарств в Україні в умовах воєнного стану	23
2.2. Моніторинг факторів впливу фінансової грамотності на формування доходів, заощаджень та інвестиційних рішень домогосподарств	31
Розділ 3. Напрями підвищення фінансової грамотності в контексті ефективного використання фінансових ресурсів домогосподарств	40
3.1. Стратегії підвищення фінансової грамотності в Україні з урахуванням міжнародних трендів	40
3.2. Рекомендації щодо оптимізації управління фінансовими ресурсами домогосподарств на основі фінансової грамотності	47
Висновки	53
Список використаних джерел	56

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах соціально-економічної нестабільності, посилення глобальних фінансових викликів та загроз, зростає роль домогосподарств як базової ланки національної економіки. Ефективне управління фінансовими ресурсами домогосподарств є визначальним чинником забезпечення економічної безпеки окремої родини та фінансової стабільності держави загалом. Однак низький рівень фінансової грамотності громадян України обумовлює нераціональну фінансову поведінку, зростання заборгованості, зниження рівня заощаджень, вразливість до фінансового шахрайства та низьку залученість до інструментів інвестування.

Формування фінансової грамотності населення, як здатності розуміти, оцінювати та ефективно застосовувати фінансову інформацію в повсякденному житті, є однією з передумов підвищення добробуту домогосподарств. Саме фінансово грамотні домогосподарства демонструють вищу адаптивність до змін економічного середовища, кращі навички управління доходами та витратами, а також здатність забезпечити довгострокову фінансову стійкість.

З огляду на необхідність формування ефективною фінансовою політики, спрямованою на зміцнення економічного потенціалу домогосподарств, дослідження впливу фінансової грамотності на формування та напрями використання їх фінансових ресурсів є вкрай актуальним і відповідає сучасним викликам державного управління, соціальної політики та освіти.

Питання фінансової грамотності домогосподарств активно вивчається як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками, оскільки рівень фінансової обізнаності громадян безпосередньо впливає на економічну стабільність, добробут населення та фінансову безпеку країни загалом. Серед українських науковців проблематика фінансової грамотності та поведінки домогосподарств відображена у працях: Возняк Г.В., Горин В.П., Гусак Т.Є., Дзюблюк О.В., Дубина М., Жиликова О.В., Кириленко О.П., Сидорчук А.А., Кізима Т.О.,

Лавренюк В.В., Луцишин З.Є., Москалюк О.В., Петрушка О.В., Прокопенко О.Ю., Савченко Т.Г., Юрій С.І. та інші.

Дослідження цих науковців підтверджують, що фінансова грамотність – не лише інструмент індивідуального фінансового успіху, а й стратегічний чинник соціально-економічного розвитку. Її підвищення дозволяє домогосподарствам краще планувати бюджет, уникати боргової пастки, розвивати заощадження, інвестувати кошти та мінімізувати ризики шахрайства. Особливої актуальності набуває ця тема в умовах зростаючої цифровізації фінансових послуг та поширення онлайн-фінансів.

Мета роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних й практичних засад впливу рівня фінансової грамотності на формування, структуру та напрями використання фінансових ресурсів домогосподарств в Україні, а також розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення фінансової обізнаності населення з метою підвищення ефективності управління фінансами на мікрорівні.

Виходячи з мети в роботі були поставлені такі основні **завдання**:

- розкрити економічну сутність фінансової грамотності та її значення для домогосподарств;
- визначити теоретико-методичні засади формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств;
- проаналізувати практичні аспекти розподілу фінансових ресурсів домогосподарств в Україні в умовах воєнного стану;
- здійснити моніторинг факторів впливу фінансової грамотності на формування доходів, заощаджень та інвестиційних рішень домогосподарств;
- систематизувати стратегії підвищення фінансової грамотності в Україні з урахуванням міжнародних трендів;
- запропонувати напрями підвищення фінансової грамотності населення та ефективного використання фінансових ресурсів домогосподарств.

Об'єктом дослідження є фінансово-економічна поведінка домогосподарств в умовах сучасної економіки.

Предметом дослідження є домінантні тенденції впливу фінансової грамотності на формування та напрями використання фінансових ресурсів домогосподарств.

Методи дослідження. У процесі виконання кваліфікаційної роботи використано комплекс загальнонаукових, економіко-статистичних, емпіричних та спеціальних методів дослідження, що забезпечили досягнення поставленої мети та вирішення завдань роботи, а саме: метод аналізу та синтезу – для систематизації теоретичних підходів до визначення сутності фінансової грамотності та фінансових ресурсів домогосподарств; індукція та дедукція – для логічного узагальнення результатів окремих емпіричних спостережень та формулювання висновків; системний підхід – при вивченні впливу фінансової грамотності на економічну поведінку домогосподарств як цілісної соціально-економічної системи; порівняльний аналіз – для дослідження відмінностей у рівні фінансової грамотності та моделей використання фінансових ресурсів домогосподарств у різних країнах; експертний метод – для оцінки ефективності впровадження освітніх програм з фінансової грамотності тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки, отримані за результатами кваліфікаційної роботи були апробовані у вигляді публікації тез доповідей на наступних наукових конференціях:

- 1) Петрушка О.М., Франчук П.І. Сучасні аспекти впливу фінансової грамотності на використання фінансових ресурсів домогосподарств. Фінансове забезпечення сталого розвитку: збірник наукових праць. Тернопіль, 2025. Вип. 4. Т. 2.;
- 2) Ткачик Ф.П., Франчук П.І., Гураєвська Т.С. Сутність та роль педагогічної практики у формуванні професійних компетенцій здобувачів вищої освіти. Розвиток наук в умовах нової реальності: проблеми та перспективи: зб. наук. праць з матер. IV Міжнар. наук.

конф., м. Умань, 28 березня, 2025р. МЦНД. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС
Груп, 2025. С. 200–202.

Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 60 сторінок комп'ютерного тексту. У роботі наведено 1 таблицю, 13 рисунків і 64 позиції списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ДОМОГОСПОДАРСТВ

1.1. Сутність та значення фінансової грамотності в умовах сучасної економіки

Вплив фінансової грамотності на використання фінансових ресурсів домогосподарств є важливою темою для фінансових досліджень. Високий рівень фінансової грамотності сприяє ефективному управлінню фінансами, підвищенню добробуту домогосподарств та стійкості до економічних криз.

Фінансова грамотність населення відіграє важливу роль у розвитку економіки країни на різних рівнях. Її недостатність може спричинити зростання споживчої заборгованості, послаблення економічної стабільності, збільшення кількості банкрутств і підвищення ризиків для фінансової системи. Брак фінансової обізнаності також призводить до низького рівня заощаджень і недостатньої інвестиційної активності, що негативно позначається на економічному зростанні країни. Наприклад, громадяни, які не володіють знаннями про фінансове планування, можуть вкладати кошти в ризиковані або ненадійні проєкти, а також ухвалювати необґрунтовані фінансові рішення. Натомість високий рівень фінансової грамотності сприяє економічному розвитку, зростанню заощаджень населення та стимулюванню підприємницької діяльності.

Значення фінансової грамотності особливо зросло в умовах цифрової економіки та складних фінансових ринків. Сучасні фінансові продукти стають дедалі складнішими, а кількість фінансових рішень, які повинен ухвалювати кожен громадянин, постійно зростає. Люди стикаються з необхідністю управління електронними грошима, інвестування на фондовому ринку через онлайн-додатки, користування цифровими банківськими послугами,

криптовалютами тощо. Без достатнього рівня фінансової обізнаності такі можливості можуть перетворитися на загрози – наприклад, неусвідомлене підписання договорів з прихованими умовами, потрапляння в шахрайські фінансові схеми, накопичення непосильних боргів. Фінансова грамотність слугує своєрідним «фінансовим імунітетом», що захищає домогосподарства від невдалих рішень і сприяє їх фінансовій стійкості. Дослідження підтверджують, що більш фінансово грамотні родини краще планують витрати, більше заощаджують і рідше вдаються до ризикованих позик, що позитивно впливає на їх добробут і якість життя.

Погоджуємося з думкою Ю. Ярової, що «фінансова грамотність також має ключову роль у забезпеченні соціальної стабільності. Громадяни, які ефективно управляють своїми фінансами, сприяють стабільності банківської системи, мають здатність ефективно вкладати свої гроші в реальний сектор економіки. Це сприяє створенню сприятливих умов для росту бізнесу, інновацій та загальноекономічного процвітання» [1].

Цікави є контекст, що «рівень фінансової грамотності населення є проявом фінансової культури. Вона стосується різноманітних моделей поведінки за відповідними напрямками управління особистими фінансами. Фінансова культура – це комплекс цінностей і стимулів, що встановлюють свідомість та поведінку людини у фінансовому середовищі. На її формування впливають доступність фінансових знань, традиції, цінності, норми суспільної етики і моралі щодо вирішення фінансових питань, принципи взаємодії та особливості комунікації між людьми. Ставлення до вирішення фінансових питань, очікування, фінансові звички, щоденні фінансові рішення є свідченням рівня фінансової культури населення. Фінансова культура суспільства, як багатогранне явище, складається з таких компонентів: податкова культура, культура споживання та розрахунків, культура заощаджень та пенсійного забезпечення, культура благодійності, культура кредитування та управління боргами, культура управління ризиками та страхування, культура комунікацій, життя у громаді, захисту персональних даних, культура інвестицій та

підприємництва, культура набуття фінансових знань, умінь та навичок» [2].

У глобальному вимірі важливість фінансової грамотності визнана міжнародними інституціями. Зокрема, Рада ОЕСР рекомендує країнам розробляти національні стратегії підвищення фінансової грамотності для системного й скоординованого навчання населення. У багатьох державах фінансова грамотність інтегрується до програм формальної освіти і підтримується просвітницькими кампаніями, оскільки її відсутність може стримувати економічний розвиток. За даними Світового банку: «понад 100 країн світу займаються розвитком фінансової грамотності на засадах системного підходу. Серед країн, які приєдналися до Міжнародної мережі фінансової освіти ОЕСР, більше 40 країн упроваджують стратегію розвитку фінансової грамотності вперше, понад 20 – розробили та реалізують наступні видання. Розроблення стратегії розвитку фінансової грамотності – одна з ключових рекомендацій Ради ОЕСР для забезпечення системного, постійного та скоординованого підвищення фінансової обізнаності населення» [3].

Фінансова грамотність – це «комплекс знань, вмінь, навичок, ставлення та поведінки людини, потрібних для ухвалення обґрунтованих фінансових рішень і для досягнення в результаті особистого фінансового добробуту» [4, с. 324]. Іншими словами, фінансово грамотна особа розуміє базові фінансові поняття, уміє планувати бюджет, керувати боргами та заощадженнями, оцінювати ризики і приймати зважені рішення щодо власних коштів.

Дослідження підходів до трактування поняття «фінансова грамотність» показало їх схожість і концентрацію саме на таких моментах, як: фінансове виключення, флуктуація фінансових ринків, фінансова недоступність і відсутність фінансової комунікації (табл. 1.1).

На основі моніторингу зарубіжних тенденцій посилення фінансової грамотності, В. Лавренюк та А. Лавренюк робить висновок, що «на мікрорівні економічні наслідки та загрози низької фінансової грамотності населення виражаються у зростанні кількості фінансових зловживань, у накопиченні населенням надлишкової кредитної заборгованості, неефективному розподілі

особистих заощаджень. На макроекономічному рівні низька фінансова грамотність стримує розвиток фінансових ринків, підриває довіру до фінансових інститутів і державної політики щодо їх регулювання, зумовлює додаткове навантаження на бюджети всіх рівнів, призводить до зниження темпів економічного зростання» [5, с.].

Таблиця 1.1

**Систематизація наукових підходів ідентифікації визначення
«фінансова грамотність» [5, 6, 7]**

№ з/п	Автор	Підхід до трактування
1	Д. Фернандес	Наявність належних знань для прийняття правильних фінансових рішень
2	А. Уортингтон	Здатність приймати рішення в усіх аспектах бюджетування, заощаджень і витрат
3	С. Х'юстон	Вхідні дані для моделювання потреби у фінансовій освіті та пояснення відмінностей у фінансових результатах (у контексті фінансових знань)
4	М. Хасан, Т. Лі, А. Хокью	Наявність знань про фінансові послуги та діяльність у формальних і неформальних секторах економіки
5	Р. Кійосакі	Сукупність знань у сфері фінансів, а також вміння цими навичками користуватися
6	Л. Примостка та інші	Потреба в релевантній інформації та додаткових знаннях, які дозволяють приймати обгрунтовані рішення у сфері фінансів
7	Т. Кізіма	Сукупність світоглядних позицій (установок), знань і навичок громадян щодо ефективного управління особистими фінансами та здатність компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень
8	І. Соркін	Знання громадянами фінансових понять, а також можливостей і порядку використання населенням фінансових послуг
9	Т. Смовженко	Сукупність знань, вмінь і навичок, які потрібні населенню для прийняття відповідальних економічних і фінансових рішень з належним рівнем компетентності, яке забезпечує соціальну стабільність у суспільстві
10	І. Ломачинська	Спосіб мислення, котрий передбачає використання оптимальних шляхів і раціональних ідей для покращення якості та рівня життя як окремої людини, так і всього суспільства загалом
11	Л. Гончар, С. Гарна, А. Мартиненко	Набуті людиною професійні компетенції, що дають їй змогу приймати зважені рішення щодо ефективного управління власними фінансами та раціонально діяти відповідно до конкретних життєвих обставин

Фінансова грамотність як складова економічної компетентності ґрунтується на низці принципів, які визначають її зміст, функціональну спрямованість та практичну реалізацію. Основними принципами фінансової грамотності є:

1. Доступність і зрозумілість – фінансова інформація та знання повинні бути викладені у формі, зрозумілій для широких верств населення, незалежно від віку, рівня освіти чи професійної підготовки. Освітні програми мають

враховувати вікові та когнітивні особливості цільових груп.

2. Системність – формування фінансової грамотності має бути безперервним процесом, який охоплює всі етапи життя людини: від шкільного навчання до професійної діяльності й пенсійного віку. Цей принцип передбачає інтеграцію фінансової освіти в систему формальної й неформальної освіти.

3. Практична орієнтованість – навчання фінансової грамотності повинно мати прикладний характер і бути спрямованим на формування конкретних фінансових навичок (ведення бюджету, оцінка кредитних пропозицій, планування заощаджень тощо).

4. Актуальність – фінансова освіта має відповідати сучасним економічним умовам, викликам цифрової трансформації та інноваціям у сфері фінансових послуг. Необхідно враховувати зміни в законодавстві, тенденції фінансового шахрайства, новітні інструменти (наприклад, криптовалюти, онлайн-банкінг).

5. Відповідальність і етика – фінансова грамотність повинна формувати не лише знання, а й відповідальне ставлення до особистих фінансів, етичну поведінку у взаємодії з фінансовими установами, споживчу дисципліну.

6. Безперервність і послідовність – формування фінансової культури не повинно обмежуватись одноразовими заходами. Необхідне постійне оновлення знань, адаптація до нових умов, розвиток фінансової мотивації та самонавчання.

7. Комплексність – фінансова грамотність охоплює різні аспекти: бюджетування, заощадження, інвестування, страхування, оподаткування, фінансову безпеку тощо. Навчальні підходи мають бути міждисциплінарними [8, с. 24; 9].

Фактори, що впливають на рівень фінансової грамотності

– Рівень фінансової грамотності населення формується під впливом широкого кола соціально-економічних, інституційних, культурних та індивідуальних чинників. До ключових факторів фінансової грамотності належать:

– Освіта – загальний рівень освіти особи (особливо економічна та фінансова підготовка) є одним з найсильніших детермінантів фінансової грамотності. Дослідження показують, що особи з вищою освітою мають вищі фінансові знання та кращі фінансові навички.

– Доходи домогосподарства – вищий рівень доходів, як правило, асоціюється з більшими можливостями для інвестування, планування бюджету та користування складними фінансовими інструментами, що стимулює інтерес до фінансової освіти.

– Вік – фінансова грамотність демонструє залежність від віку: молодь часто має нижчий рівень практичних навичок, тоді як особи середнього віку краще орієнтуються у фінансових питаннях завдяки досвіду.

– Цифрова компетентність – здатність користуватися цифровими технологіями та онлайн-фінансовими сервісами є важливою складовою сучасної фінансової грамотності. Вона впливає на можливість доступу до знань і ресурсів.

– Соціальне середовище та культура – стиль поведінки родини, кола спілкування, традиції управління грошима, довіра до банківської системи та держави істотно впливають на фінансову поведінку людини.

– Державна політика та освітні програми – наявність національної стратегії з фінансової грамотності, інтеграція фінансової освіти до шкільних програм, національні просвітницькі кампанії прямо впливають на формування знань і навичок громадян.

– Доступ до фінансових послуг – розвиток фінансової інфраструктури (наявність банківських відділень, онлайн-банкінгу, терміналів, страхових послуг) створює умови для практичного застосування знань та сприяє підвищенню зацікавленості у фінансовій грамотності.

– Особисті якості – мотивація до навчання, здатність до самонавчання, дисциплінованість, прагнення до фінансової незалежності також впливають на рівень фінансової обізнаності [10, с. 128].

Таким чином, фінансова грамотність формується на перетині освітніх,

економічних, соціальних і особистісних чинників. Розуміння її принципів і детермінантів дозволяє формувати ефективні політики з фінансової просвіти населення, адаптовані до конкретних цільових груп та регіональних умов.

В умовах сучасної економіки фінансова грамотність набуває також макроекономічного значення. Масова фінансова необізнаність населення може обмежувати розвиток фінансових ринків та стримувати зростання економіки. Низький рівень знань про фінансові продукти веде до недовіри населення до банків і інвестиційних інструментів, відтак значна частина заощаджень може накопичуватися у формі готівкових заощаджень і не працювати в економіці. Натомість підвищення фінансової грамотності сприяє фінансовій інклюзії – ширшому залученню громадян до офіційної фінансової системи. Фінансова інклюзія означає доступність фінансових послуг для всіх верств населення та активніше їх використання. Це, зі свого боку, веде до зростання рівня життя, підвищує стабільність фінансової системи і прозорість фінансових потоків. Таким чином, фінансова грамотність населення є важливим чинником не лише особистого благополуччя, а й стійкого економічного розвитку країни.

Досить цікавою та перспективною є точка зору Т. Кізими та О. Шаманської, що «проблеми підвищення рівня фінансової грамотності населення та її вплив на фінансову поведінку домогосподарств давно перебувають у полі зору зарубіжних вчених і керівників урядів розвинених країн світу, адже фінансово грамотне населення здатне попереджати бідність, приймати більш ефективні та зважені фінансові рішення, сприяє стабільному розвитку фінансових ринків та стимулює економічне зростання в країні» [11].

Сучасні аспекти впливу фінансової грамотності на використання фінансових ресурсів домогосподарств трансформуються наступними векторами:

1. Підвищення рівня заощаджень: освічені домогосподарства схильні відкладати частину доходу на майбутнє; формування так званої «фінансової подушки безпеки» дозволяє уникнути боргових пасток у разі непередбачених витрат.

2. Раціональне управління витратами: домогосподарства з вищим рівнем фінансової грамотності частіше планують бюджет та уникають імпульсивних покупок; оптимізоване використання ресурсів зменшує ризик фінансової нестабільності.

3. Оптимальне використання кредитних ресурсів: фінансово грамотні домогосподарства краще розуміють умови кредитування, відсоткові ставки та можливі ризики; водночас зменшується кількість проблемних боргів і підвищується здатність до своєчасного погашення кредитів.

4. Розвиток інвестиційної діяльності: фінансово обізнані домогосподарства частіше вкладають кошти в фінансові інструменти, такі як депозити, акції чи облігації; диверсифікація фінансових активів дозволяє підвищити дохідність заощаджень домогосподарств.

5. Мінімізація фінансових ризиків: усвідомлення небезпеки фінансових шахрайств та ризиків невдалих інвестицій допомагає уникнути втрат; використання страхових інструментів та пенсійних накопичень підвищує довгострокову фінансову стабільність.

6. Покращення якості життя: раціональне використання фінансових ресурсів дозволяє домогосподарствам витратити кошти на якісніші товари та послуги; планування великих покупок, задоволення освітніх потреб для дітей, проектування пенсійного забезпечення продукує покращення добробуту в тактичному періоді.

Також відзначимо позицію М. Дубини та ін., що «в умовах швидкого розвитку технологій та діджиталізації фінансових послуг, підвищення рівня фінансової грамотності домогосподарств стає необхідною умовою для забезпечення фінансової стабільності країни, забезпечення ефективної роботи банківських і небанківських установ. Залучення домогосподарств саме до цифрового фінансового середовища вимагає від них більшої обізнаності про ризики та переваги цифрових технологій, а також навички ефективного користування цифровими інструментами» [12].

Таким чином, підвищення фінансової грамотності є ключовим чинником

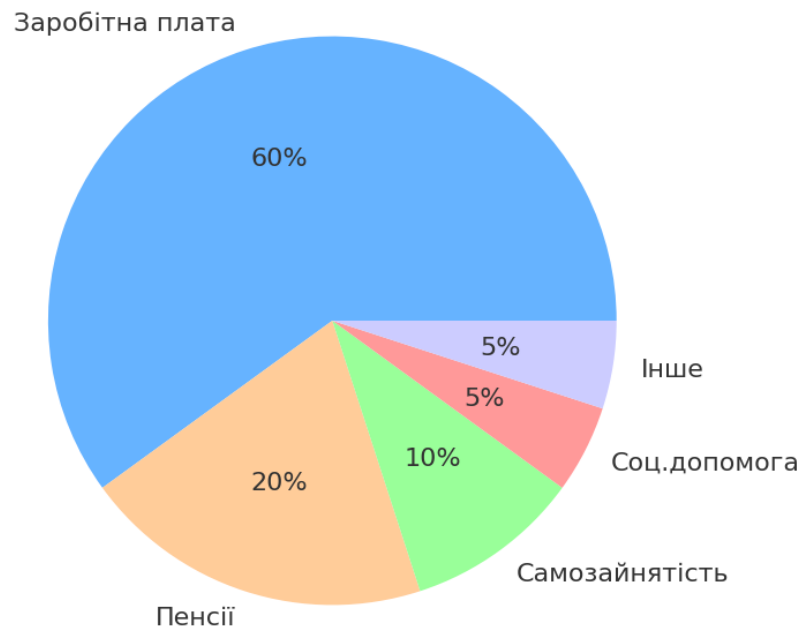
ефективного управління фінансовими ресурсами домогосподарств. Воно сприяє зростанню рівня заощаджень, розумному використанню кредитів, інвестуванню та підвищенню загального рівня життя. Для цього важливо розвивати фінансову освіту через освітні програми, державні ініціативи та доступність якісної фінансової інформації.

Підсумовуючи, сутність фінансової грамотності полягає у спроможності особи компетентно поводитися з грошима в різних життєвих ситуаціях, а її значення – у забезпеченні фінансової безпеки домогосподарств та економічної стійкості суспільства. В сучасній економіці, що характеризується динамічними змінами та невизначеністю, фінансово грамотне населення є запорукою ефективного функціонування фінансових ринків і підвищення добробуту нації. Тому уряди багатьох країн, включно з Україною, пріоритизують програми розвитку фінансової грамотності, визнаючи її стратегічну роль.

1.2. Теоретичні підходи до формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств

Фінансові ресурси домогосподарств – це економічна основа життєдіяльності сімей, сукупність грошових коштів (власних і залучених), що знаходяться у розпорядженні домогосподарства та призначені для виконання фінансових зобов'язань і здійснення витрат. Іншими словами, фінансові ресурси являють собою всі доходи та надходження домогосподарства за мінусом обов'язкових платежів, які можуть бути використані на споживання, заощадження та інвестиції. До складу цих ресурсів включають: грошові доходи (заробітна плата, підприємницький прибуток, доходи від оренди чи інвестицій), вартість виробленої для власного споживання продукції (наприклад, з особистого підсобного господарства), соціальні трансферти (пенсії, стипендії, допомоги, субсидії) та інші надходження (подарунки, грошові перекази від родичів тощо). Структура сукупних ресурсів конкретного домогосподарства

залежить від багатьох чинників – рівня освіти та професії його членів, демографічного складу (працездатні чи пенсіонери), регіону проживання (місто чи село), економічної ситуації в країні тощо. Наприклад, для середньостатистичної української родини основним джерелом фінансових ресурсів є заробітна плата, друге місце займають пенсійні виплати, далі йдуть прибутки від підприємницької діяльності або особистого господарства, а також різного роду соціальні допомоги (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Структуризація доходів домогосподарства (умовний розподіл основних джерел) [14]

Фінансові ресурси формуються домогосподарством у процесі отримання різних видів доходів. Класичні економічні теорії пропонують кілька підходів до пояснення поведінки домогосподарств щодо формування та використання цих ресурсів. Один із базових – гіпотеза життєвого циклу Ф. Модільяні, згідно з якою люди протягом життя намагаються вирівнювати свій рівень споживання. У молоді роки домогосподарства можуть витратити більше, ніж заробляють (наприклад, беручи кредити на навчання чи житло), в середньому віці – заробляють більше і заощаджують, готуючись до пенсії, а на пенсії –

витрачають накопичене [15]. З цією теорією пов'язана модель постійного доходу М. Фрідмана, яка стверджує, що споживання домогосподарства залежить від очікуваного середнього («постійного») доходу, а не від поточного коливання надходжень. Таким чином, домогосподарства можуть заощаджувати тимчасові надлишки доходів і використовувати заощадження в періоди падіння доходу, прагнучи підтримувати стабільний рівень споживання [16].

Проте в реальності поведінка сімей не завжди раціональна – на неї впливають поведінкові фактори, психологічні уподобання, фінансова грамотність. Поведінкові фінанси звертають увагу на те, що люди схильні недооцінювати потребу у заощадженнях на майбутнє, переоцінювати свої можливості повернення боргів, піддаватися імпульсивним витратам тощо. Тому держава та фінансові установи прагнуть стимулювати підвищення фінансової грамотності, аби домогосподарства більш усвідомлено формували свої ресурси та ефективно ними розпоряджалися.

Використання фінансових ресурсів домогосподарств відбувається через систему грошових потоків, що розподіляються між споживанням (поточними витратами), заощадженням і інвестуванням. Споживчі витрати включають закупівлю товарів і оплату послуг для задоволення особистих потреб сім'ї (харчування, одяг, житло, транспорт, освіта, охорона здоров'я тощо). Заощадження – це частина доходу, яка не споживається одразу, а відкладається для використання в майбутньому. Заощаджені кошти можуть зберігатися у формі готівки, на банківських депозитах, у вигляді придбаних цінних паперів, інвестовані в нерухомість чи бізнес. Інвестиції домогосподарств – це вкладення їхніх коштів з метою отримання доходу в майбутньому (придбання акцій, облігацій, інвестування в власну справу, навчання дітей як «інвестиція в людський капітал» тощо). Рішення про розподіл фінансових ресурсів між споживанням і заощадженням залежать від фінансових цілей сім'ї, рівня доходів, відсоткових ставок за депозитами чи кредитами, очікувань щодо майбутнього та, безумовно, рівня фінансової грамотності її членів.

Домогосподарство функціонує як фінансовий суб'єкт не ізольовано, а у взаємодії з іншими секторами економіки: державою, банками, підприємствами, страховими компаніями, іншими домогосподарствами. На схемі (рис. 1.2) показано основні зовнішні фінансові зв'язки домогосподарства. Домогосподарство отримує доходи від підприємств (заробітна плата, виплати від бізнесу) та від держави (пенсії, соціальні допомоги), може брати кредити у банках, укласти договори страхування зі страховими організаціями, а також здійснює грошові трансферти з іншими домогосподарствами (наприклад, перекази родичам). Водночас воно сплачує податки державі, відсотки і повертає позики банкам, сплачує страхові внески, витрачає кошти на товари та послуги підприємств. Така мережа грошових потоків забезпечує циркуляцію фінансових ресурсів в економіці (домогосподарства є постачальниками робочої сили і споживачами продукції, інвесторами та позичальниками тощо).

Рис. 1.2. Схематичне зображення грошових потоків між домогосподарством та зовнішніми

В теорії фінансів домогосподарств важливими є поняття фінансової рівноваги та фінансової стійкості домогосподарства. Фінансова рівновага означає збалансованість між доходами та витратами сім'ї в певному періоді, тобто домогосподарство не витрачає більше, ніж заробляє (за виключенням цілеспрямованих запозичень під інвестиції). Досягнення рівноваги вимагає планування бюджету: оцінки майбутніх надходжень і витрат, визначення пріоритетних потреб, створення резервів. Фінансова стійкість домогосподарства відображає здатність витримувати фінансові потрясіння (втрата роботи, різке зростання цін, непередбачені витрати). На неї впливають наявність заощаджень та страхового покриття, рівень боргового навантаження, диверсифікація джерел доходу тощо. Дослідження вказують, що фінансова грамотність, поряд із фінансовою інклюзією та соціальним капіталом, суттєво сприяє підвищенню фінансової стійкості домогосподарств.

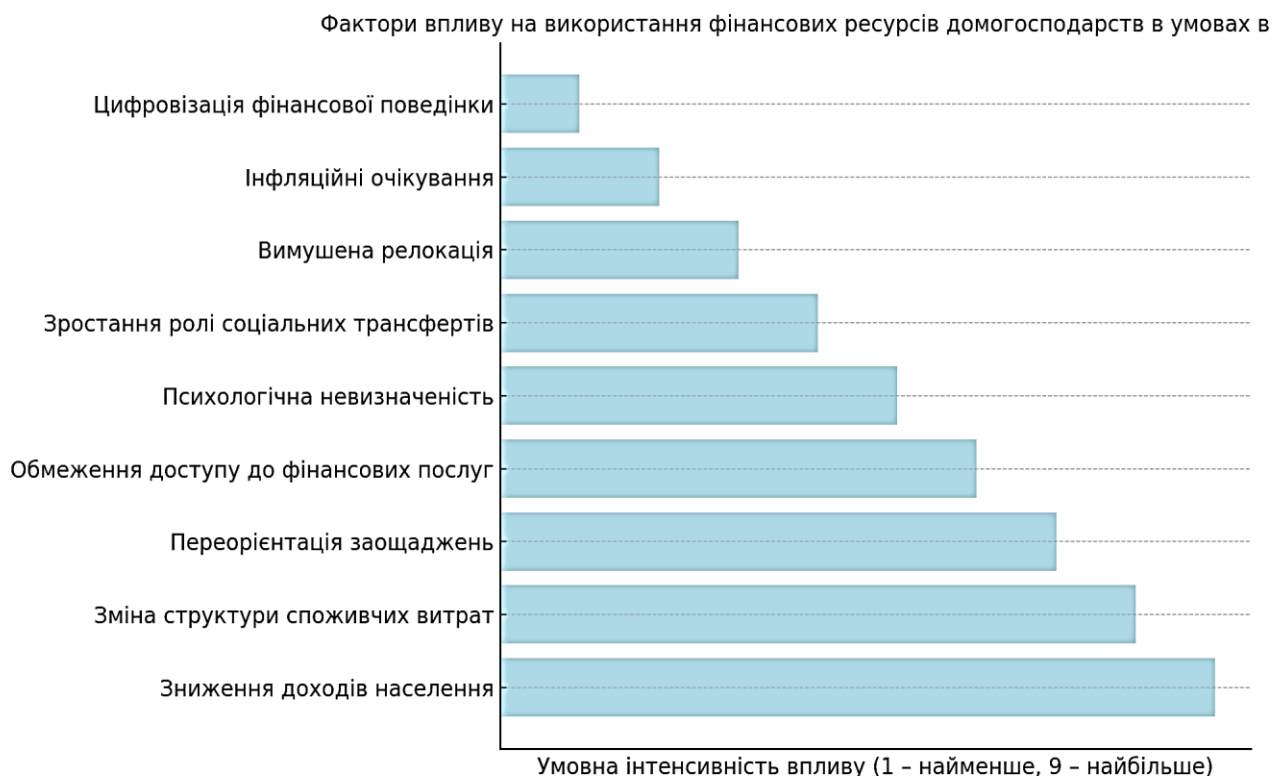
Отже, формування і використання фінансових ресурсів домогосподарств підпорядковується як об'єктивним економічним законам (баланс доходів-видатків, оптимізація споживання протягом життєвого циклу), так і суб'єктивним факторам (фінансовій освіченості, звичкам, очікуванням). Теоретичні підходи дозволяють зрозуміти, як домогосподарства акумулюють ресурси та на що їх спрямовують, а також пояснюють, чому різні сім'ї за однакових умов можуть демонструвати різну фінансову поведінку. В подальших розділах проаналізуємо, як підвищення фінансової грамотності здатне вплинути на оптимізацію цих процесів – зокрема, як навчання фінансовим навичкам допомагає родинам раціональніше управляти своїми доходами і витратами.

Воєнний стан, запроваджений в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії РФ, суттєво трансформував фінансову поведінку домогосподарств. Стрімкі зміни у структурі доходів, витрат, заощаджень та кредитних зобов'язань зумовлюються як об'єктивними економічними потрясіннями, так і психологічними факторами невизначеності. У таких умовах оптимальне управління фінансовими ресурсами набуває особливого значення.

Найвищу інтенсивність впливу на використання фінансових ресурсів домогосподарств в умовах воєнного стану має фактор зниження доходів населення, оскільки саме він безпосередньо обмежує доступні ресурси для споживання, заощадження, обслуговування кредитів та інших фінансових дій. За статистичними оцінками, понад 60% українських домогосподарств у 2022–2023 роках зазнали втрат основного або частини доходу, що зробило цей чинник системно критичним.

Натомість цифровізація фінансової поведінки, попри свою важливість, має найменшу інтенсивність прямого впливу. Вона виступає як інфраструктурний інструмент, що спрощує доступ до фінансових послуг, проте не змінює обсягу фінансових ресурсів або ключових рішень щодо їх розподілу. Її ефективність залежить від рівня цифрової грамотності, доступу до інтернету та технічних засобів, що нерівномірно поширені серед різних категорій населення [19; 20].

Таким чином, на рисунку 1.3 відображено градацію факторів за критерієм масовості, негайності дії та сили впливу на фінансову поведінку домогосподарств у період воєнного стану.

Рис. 1.3. Фактори впливу на використання фінансових ресурсів домогосподарств в умовах воєнного стану [20, 21]

Отже, основними факторами впливу на використання фінансових ресурсів домогосподарств у період воєнного стану є:

1. Зниження доходів населення. Через скорочення економічної активності, руйнування підприємств, втрату роботи та міграцію спостерігається різке падіння рівня доходів:

- за оцінками НБУ, понад 55% домогосподарств у 2022–2023 рр. втратили частину або весь основний дохід;
- внутрішньо переміщені особи особливо вразливі до економічної нестабільності через втрату житла і роботи.

2. Зміна структури споживчих витрат. У структурі витрат домогосподарств зросла частка базових потреб (їжа, ліки, житло, комунальні послуги), тоді як витрати на освіту, відпочинок, розвиток суттєво скоротилися.

Також збільшилась частка витрат на:

- допомогу військовим і гуманітарним фондам;
- забезпечення власної безпеки (евакуація, бронежилети, генератори, альтернативне опалення тощо).

3. Переорієнтація заощаджень [21]. Більшість домогосподарств або використали накопичення на споживання, або перемістили кошти у «безпечніші» інструменти:

- скорочення банківських вкладів у гривні (особливо строкових);
- перехід до зберігання коштів у валюті або готівці;
- зростання попиту на державні облігації (ОВДП) як спосіб підтримки армії і одночасно – збереження капіталу.

4. Обмеження доступу до фінансових послуг. В умовах війни ускладнено доступ до банківської інфраструктури, особливо на тимчасово окупованих територіях чи в зоні бойових дій:

- закриття відділень;

- порушення логістики постачання готівки;
- ускладнення ідентифікації клієнтів для оформлення послуг;
- необхідність цифрової адаптації – зростання ролі онлайн-банкінгу.

5. Психологічна невизначеність і стратегія «фінансової обережності». В умовах ризиків і невизначеності населення схильне до накопичувальної поведінки (накопичення товарів, відкладання коштів «на чорний день») [22], скорочення витрат навіть за наявності стабільного доходу. Формуються нові патерни:

- мінімізація споживання;
- уникнення довгострокових зобов'язань;
- орієнтація на швидкі резерви.

6. Підвищення ролі соціальних трансфертів. Держава та донори активізували фінансову підтримку населенню:

- грошові виплати ВПО, багатодітним сім'ям, ветеранам;
- міжнародні грошові програми (UNHCR, UNICEF, WFP тощо);
- часткове перекриття втрат доходів за рахунок субсидій та допомог.

7. Вимушена релокація та нові витрати. Переїзд у безпечніші регіони створив додаткове навантаження на бюджет родини:

- витрати на житло, переїзд, облаштування;
- відсутність офіційної зайнятості у новому регіоні;
- зростання витрат на медицину, навчання, транспорт [24].

8. Зростання інфляційних і девальваційних очікувань. Висока інфляція (22–26% у 2022–2023 рр.) знецінює грошові накопичення, стимулюючи конвертацію у валюту або реальні активи (нерухомість, техніка). Частина домогосподарств спрямовує ресурси на товарне інвестування («запас міцності»).

9. Цифровізація фінансової поведінки. Збільшення ролі:

- мобільного банкінгу та електронних гаманців (особливо серед ВПО та молоді);

- цифрових переказів між родинами;
- онлайн-доступу до державної підтримки через «Дію» [24].

Таким чином, воєнний стан вплинув на поведінку домогосподарств через сукупність економічних, інституційних, психологічних і безпекових чинників. Рациональне використання фінансових ресурсів у цих умовах вимагає високого рівня гнучкості, адаптивності та фінансової грамотності, особливо щодо бюджетування, збереження капіталу, користування цифровими фінансовими сервісами та мінімізації ризиків.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НА ФІНАНСОВУ ПОВЕДІНКУ ДОМОГОСПОДАРСТВ

2.1. Практичні аспекти розподілу фінансових ресурсів домогосподарств в Україні в умовах воєнного стану

Теоретико-концептуальний аналіз засвідчує, що формування доходів населення в наукових і прикладних дослідженнях розглядалося переважно у зв'язку зі сферою обігу торговельного капіталу, тоді як виробництво здебільшого сприймалося як засіб створення доходу. Зокрема, у працях представників меркантилізму домінувала теза: «гроші породжують торгівлю, а торгівля — гроші», що свідчить про ототожнення доходу з товарообігом. Натомість фізіократи визначали виробництво основним джерелом багатства, вважаючи земельну ренту єдиною формою реального доходу, а всі інші надходження — похідними від неї. Вони дотримувалися уявлення, згідно з яким прибуток може генеруватися виключно за рахунок природних ресурсів, передусім землі, підкреслюючи, що навіть вода без землі не здатна створити вартість.

Цілісну систему поглядів на проблему доходів вперше було сформовано представниками класичної політичної економії. А. Сміт і Д. Рікардо зазначали, що «первинне джерело доходів існує в різних сферах виробництва. Цілком логічно, що проблему доходів і їх розподілу вони пов'язували з теорією вартості, відповідно до якої базисом цін і кінцевим джерелом доходів є затрати праці в процесі виробництва» [26, с. 60]. Констатуємо, що Ж.-Б. Сей і його прихильники «пов'язували походження доходу з функціонуванням відповідних факторів виробництва. Вони вважали, що такі фактори як праця, земля і капітал виступають основним джерелом доходів суспільства (заробітної плати, ренти та прибутку). Водночас, представники кейнсіанства застосовували макроекономічний підхід до дослідження й обґрунтування сутності доходів населення. В цьому ракурсі, проблематика доходів розглядалася в тандемі з

ефективним використанням матеріальних, грошових і трудових ресурсів в суспільстві, специфікою зайнятості населення. Основна роль в кейнсіанській теорії доходу належить концепції інвестиційного мультиплікатора, що пов'язувала приріст доходу з приростом інвестицій. Так, нарощення інвестицій стимулює зайнятість, що призводить до збільшення доходу населення і споживання» [27].

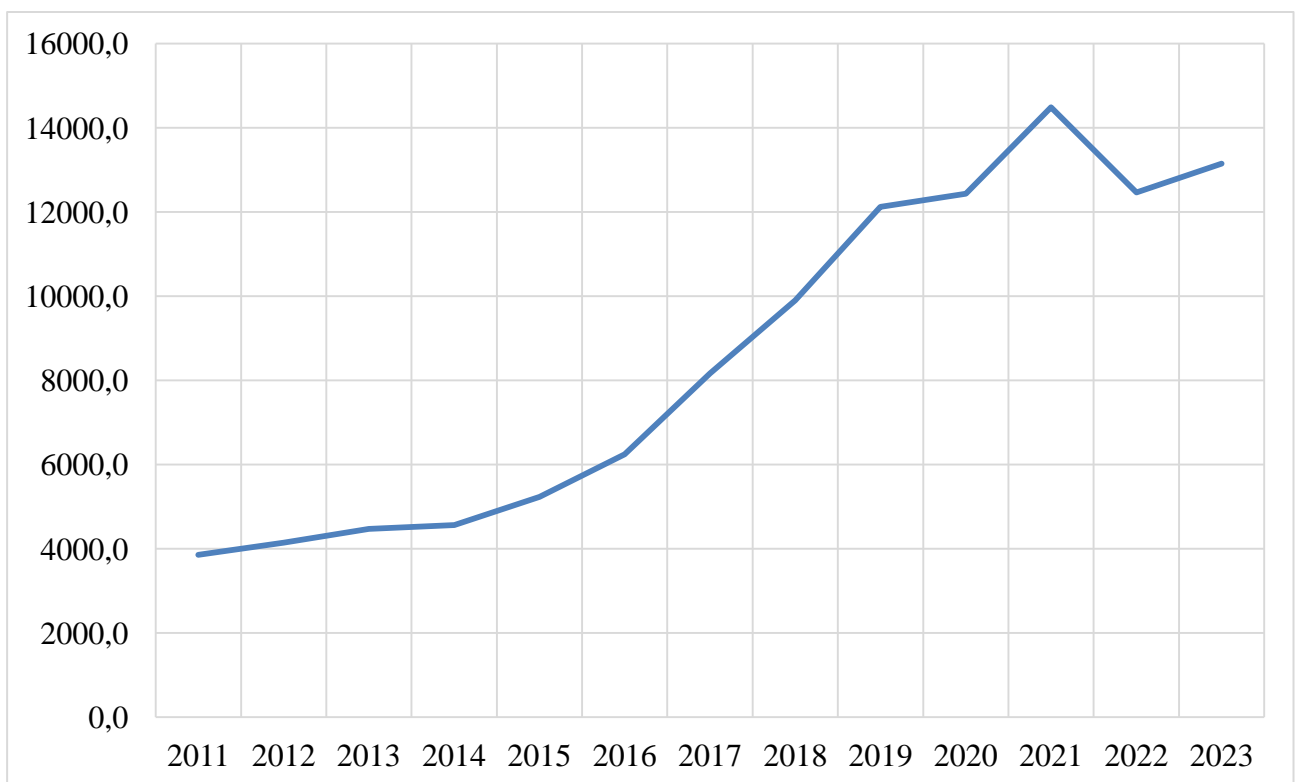
Представники інституціонального напрямку трактували процес формування доходів у виробничій сфері як наслідок виконання певних соціальних функцій. Вони наголошували на важливості врахування інституційних чинників для розуміння механізмів утворення доходів населення, зокрема акцентували увагу на ролі соціологічних, психологічних, політичних, правових та інших детермінант.

Неоліберальний ринок сприяє нагромадженню капіталу та посилює могутність економічної еліти, реальна влада якої нівелює всі цінності демократії, які в принципі в більшості країн існують лише формально. На думку Р. Зварича: «базуючись на ліберальних доктринах слід вже сьогодні розробляти зовсім нове комплексне світобачення, парадигму нового суспільного устрою, яка носитиме альтерглобальний характер та буде основою майбутнього посткризового світу. У соціальній політиці альтерглобалізація виступає за збереження соціальних програм, усунення нерівності доходів та проти різних видів дискримінації у соціально-трудовах відносинах» [28, с. 114].

На думку В. Козюка та А. Кремезь: «доходи населення є вагомим показником економічного розвитку держави та важливим фактором суспільного добробуту. Наразі через соціальні й економічні негаразди відбулося значне падіння реальних трудових доходів населення, знизилася його купівельна спроможність, зростає рівень безробіття, спостерігається стрімкий вплив висококваліфікованих кадрів за кордон, загострюються проблеми бідності та нерівності» [29, с. 65].

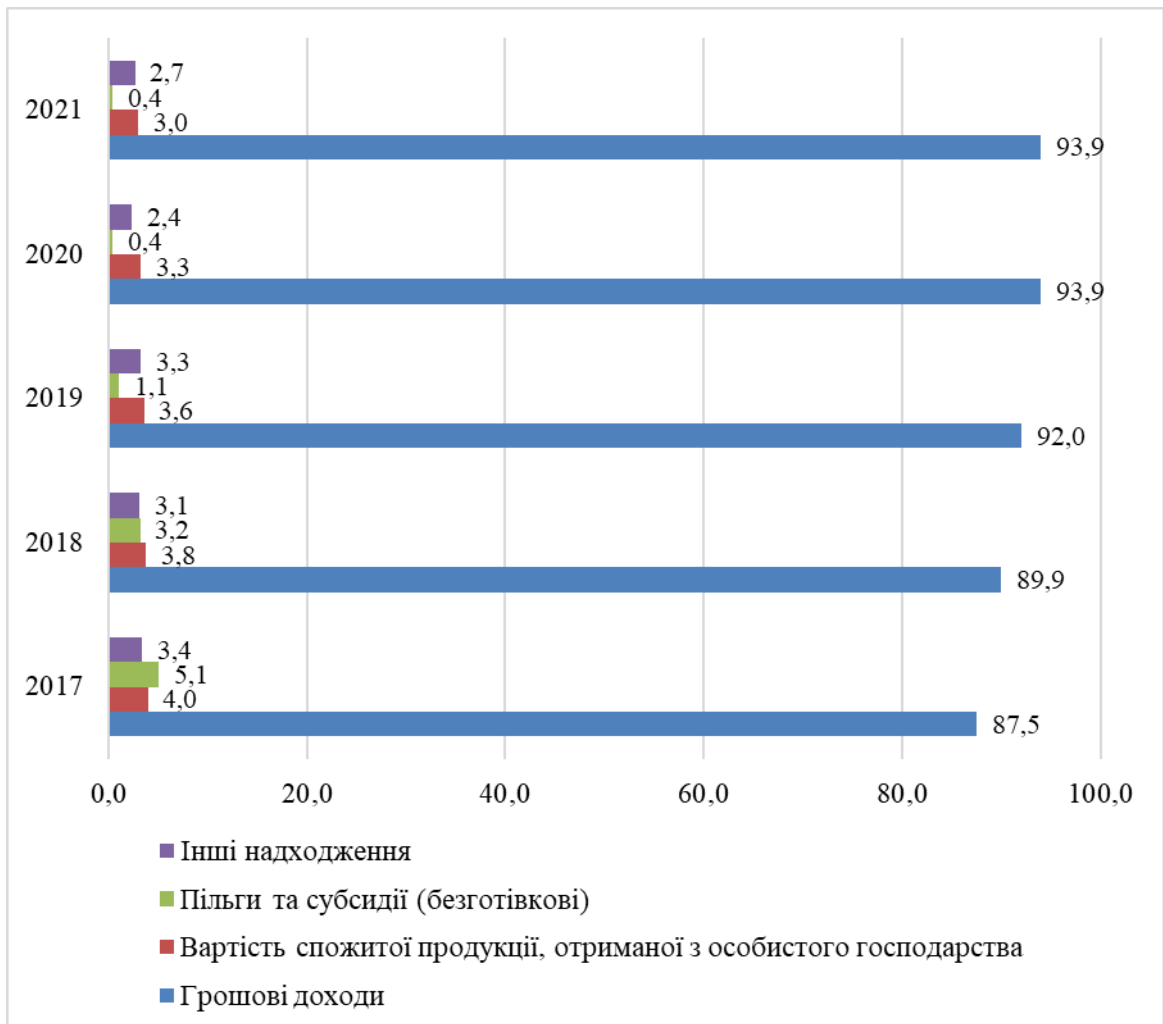
Відповідно до даних Інфляційного звіту Національного Банку України, за результатами I кварталу 2023 року рівень безробіття становив близько 20%,

прогностичний підхід свідчить, що в 2025 році рівень безробіття знизиться до 16,5%, а в 2026 році – до 14,7%. Констатуємо, що за умов відсутності нових значних шоків, у 2023-2025 роках триватиме відновлення ринку праці на базі зростання економіки та стимулюючої фіскальної політики. А отже, рівень безробіття буде поступово знижуватися: в 2024 році – до 18,3%, в 2025 році – до 16,5%, а в 2026 році – до 14,7%. Такі тенденції пов’язані з імовірним збереженням значних кваліфікаційних і регіональних диспропорцій на ринку праці і поверненням мігрантів з-за кордону. Для того, щоб дослідити тенденції про зміни у розподілі доходів населення потрібно оцінити матеріальний рівень достатку того чи іншого домогосподарства, який визначається рівнем доходу та є основою забезпечення гідних умов життєдіяльності та високого рівня життя населення. Наголосимо, що нині оплата праці стабільно залишається основним джерелом доходу більшої частини населення, тому необхідно окремо розглянути механізм і фактори її диференціації. За наявними інформаційними рисунку 2.2 можна спостерігати, що протягом 2017-2023 рр. зростають усі види доходів населення України, за виключенням 2022 року.

Рис. 2.1. Динаміка сукупних фінансових ресурсів домогосподарств в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн. [30]

На жаль, станом на травень 2025 року Державна служба статистики України ще не оприлюднила повні статистичні дані про доходи населення та їх структуру за 2022 та 2023 роки. Останні доступні офіційні дані стосуються 2021 року. Наголосимо, що оплата праці стабільно залишалася основним джерелом доходу більшої частини населення, тому необхідно окремо розглянути механізм і фактори її диференціації. За наявними інформаційними рисунку 2.2 можна спостерігати, що протягом 2017-2022 рр. зростають усі види доходів населення України. Зокрема, у 2018 році доходи населення становили 2 652,1 млрд грн, а у 2022 році цей показник зріс до 4 698,6 млрд грн, тобто більше, ніж у 2 рази.

Рис. 2.2. Структура сукупних ресурсів домогосподарств у 2017-2021 рр., % [31]

Значна диференціація населення за матеріальним становищем та нерівномірність у розподілі доходів є проблемою для України, яка поглиблювалася протягом останніх років. Проблема подолання нерівності суспільства за доходами вимагає поглибленого вивчення та пошуку механізмів для перерозподілу доходів населення [32, с. 60].

Соціально-економічна нерівність є об'єктивною характеристикою функціонування будь-якої держави, оскільки на сучасному етапі не існує країни з абсолютною рівністю доходів населення. Це підтверджується тим, що жодна емпірична крива Лоренца не збігається з ідеалізованою лінією повної рівності. Згідно з офіційними статистичними даними, рівень економічної нерівності в Україні залишається порівняно помірним навіть у контексті порівняння з окремими країнами Європейського Союзу.

Основним індикатором оцінювання нерівномірності розподілу доходів виступає коефіцієнт Джині, який визначається як відхилення фактичного розподілу доходів між рівними за чисельністю групами населення від ідеального розподілу. Значення цього індексу варіюється в межах від 0 до 1, де 0 означає абсолютну рівність (усі домогосподарства мають однакові доходи), а 1 або 100% — максимальну нерівність, коли весь дохід зосереджено в руках одного суб'єкта. Високе значення індексу Джині спостерігається у країнах з високим ступенем соціально-економічної поляризації, зокрема: Бразилії (0,515), Аргентині (0,427), Колумбії (0,535), що свідчить про значну концентрацію доходів.

До початку повномасштабної війни Україна демонструвала відносно низький рівень доходної нерівності порівняно з іншими європейськими країнами. Так, у 2021 році індекс Джині для України становив 0,244. Для порівняння, у тому ж році в Австрії цей показник досягав 0,274, у Бельгії — 0,262, в Естонії — 0,305, у Польщі — 0,281, у Франції — 0,292, а в Чехії — 0,248 [33].

За офіційними даними: «протягом 2017–2021 рр. частка доходів у найменш забезпеченій групі населення, на відміну від найзаможніших

домогосподарств останнього дециля, незмінно зменшувалася. Якщо у 2017 р. загальні доходи першого дециля становили 4,6 %, то у 2021 р. – уже 4,3 % від загальних доходів усіх домогосподарств; а загальні доходи десятого дециля, навпаки, за цей період зросли: з 20,6 % у 2017 р. до 21 % у 2021 р. (у 2020 р. досягли рівня у 21,7 %). Тобто десята частина найбагатших домогосподарств отримувала понад 20 % загальних доходів, а десята частина домогосподарств з найменшими доходами – лише 4,3 %» [34]. Також варто зважати, що офіційні статистичні дані стосовно диференціації життєвого рівня населення не враховують значної тінізації доходів в Україні, яка переважно стосується груп населення з вищими доходами.

Зауважимо, що «крива Лоренца» є поширеним графічним методом представлення ступеня нерівності доходів у країні, чим далі крива Лоренца від лінії рівності, тим більш нерівномірний розподіл доходу.

Крива Лоренца дозволяє наочно оцінити, наскільки фактичний розподіл доходів в Україні відхиляється від ідеального (лінії абсолютної рівності). Чим більше крива вигнута від цієї лінії, тим вищий рівень нерівності. На основі площі між кривою Лоренца та лінією абсолютної рівності розраховується індекс Джині — головний кількісний показник нерівності доходів. Тобто, крива Лоренца є основою для цього індексу. Порівнюючи криві Лоренца за різні роки або в розрізі регіонів, можна аналізувати вплив фіскальної політики, соціальних трансфертів, оподаткування доходів, а також ефективність заходів із перерозподілу [35].

Оцінка розподілу доходів населення України за допомогою кривої Лоренца є важливим інструментом для аналізу соціально-економічної нерівності. Цей графічний метод дозволяє візуалізувати, наскільки фактичний розподіл доходів відхиляється від ідеального рівномірного розподілу.

Згідно з даними Державної служби статистики України, крива Лоренца за 2021 рік демонструє помірний рівень нерівності в розподілі доходів. Зокрема, 20% найменш забезпеченого населення отримували 6,8% сукупного доходу, тоді як 20% найбільш забезпеченого населення — 37,2%.

Наступні показники, що вказують на рівень розриву між багатими і бідними – квінтільний коефіцієнт фондів за грошовими доходами. Квінтільний коефіцієнт фондів – співвідношення сумарних доходів найбільш та найменш забезпечених 20% населення, ранжованого за показником середньодушових еквівалентних доходів (рис. 2.3) [36].

Рис. 2.3. Диференціація рівня життя населення у 2017-2022 рр. [36]

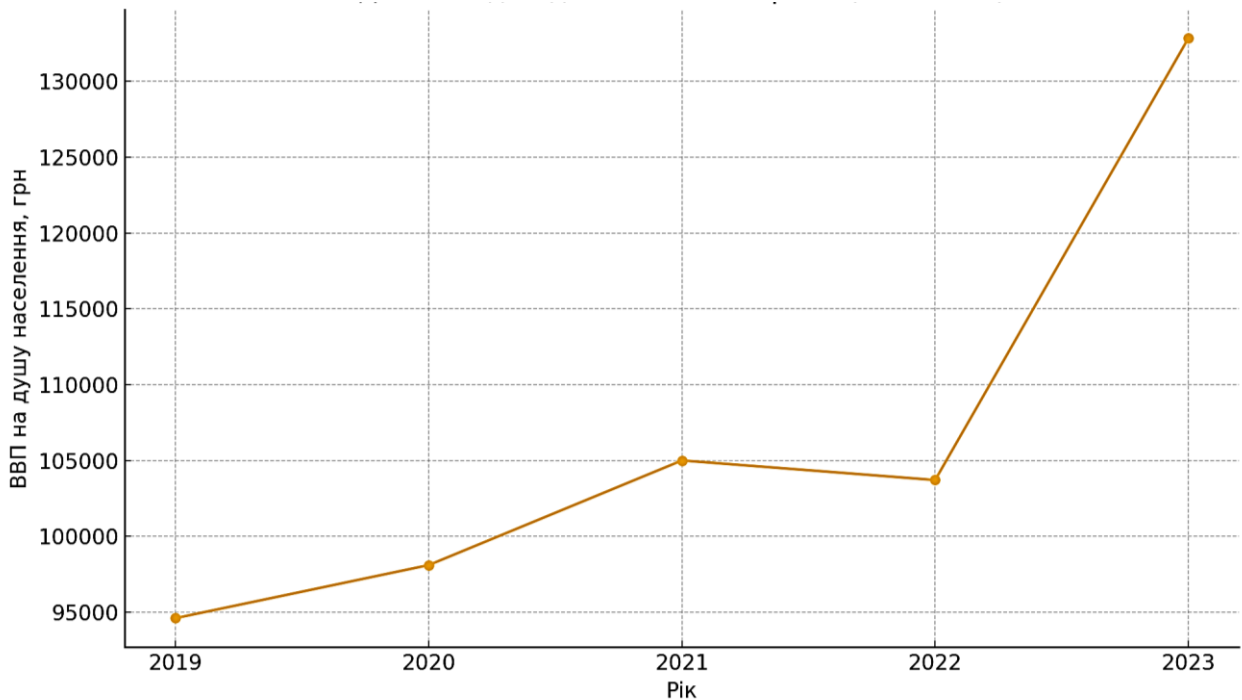
Як видно з рисунку 2.3, цей показник збільшився за період 2017-2022 рр., що свідчить про збільшення розшарування суспільства і глибшу диференціацію доходів.

У період дії воєнного стану в Україні, починаючи з 2022 року, доходи населення зазнали суттєвих змін, що обумовлено як прямими наслідками бойових дій, так і загальною економічною нестабільністю.

За оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, у 2022 році рівень бідності в Україні зріс до 60,2%, а в 2023 році — до 64,1% за критерієм витрат нижче фактичного прожиткового мінімуму. Особливо вразливими виявилися домогосподарства з дітьми: частка бідних серед них у 2022 році сягнула 65,2%, а в 2023 році — 65,6% [37].

Дослідження Інституту демографії також виявили зміну структури доходів домогосподарств під впливом повномасштабної війни. Зокрема, зросла частка соціальних трансфертів у сукупних доходах, тоді як доходи від підприємницької діяльності та заробітної плати зменшилися. Це свідчить про зростання залежності домогосподарств від державної підтримки та зниження економічної активності населення.

У 2022 році ВВП на душу населення знизився на 1 291,9 грн порівняно з 2021 роком, проте в 2023 році цей показник досяг 132 838,4 грн, що на 38 248,6 грн більше, ніж у 2019 році. Це свідчить про часткове відновлення економічної активності, хоча рівень доходів населення залишався нижчим за довоєнний період (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Динаміка доходів населення України в умовах воєнного стану

У відповідь на зростання бідності уряд України розширив програми соціальної підтримки. Зокрема, у 2022 році частка домогосподарств з дітьми, які отримували житлові субсидії, зросла з 9,8% до 12,9%. Проте в 2023 році ця частка зменшилася до 6,6%, що може свідчити про покращення фінансового стану або зміну критеріїв надання допомоги [39].

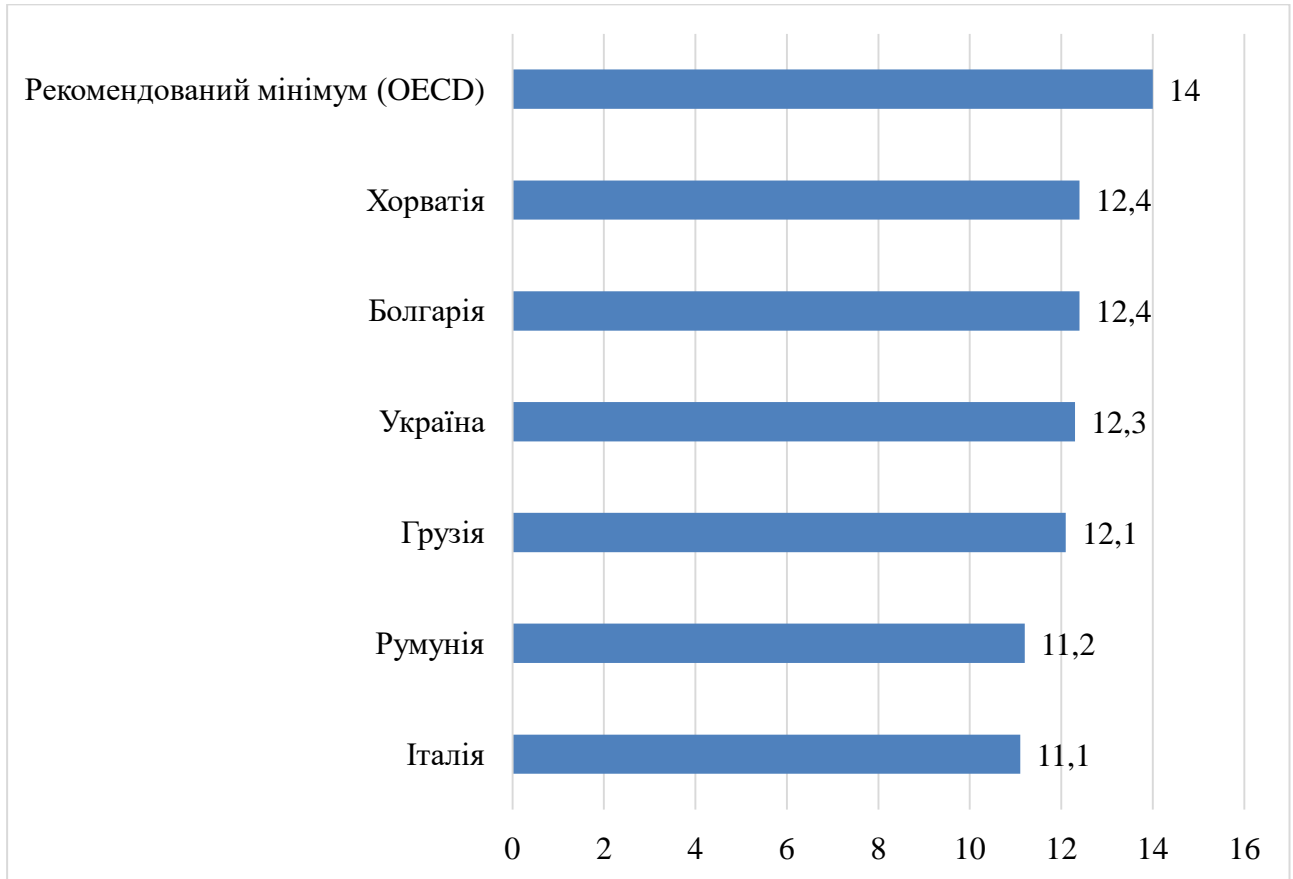
Воєнний стан в Україні призвів до значного зниження доходів населення, зростання рівня бідності та змін у структурі доходів домогосподарств. Хоча в 2023 році спостерігалось часткове відновлення економічної активності, рівень доходів залишався нижчим за довоєнний період. Залежність від соціальних трансфертів зростає, що підкреслює важливість ефективної державної підтримки в умовах кризи [40].

Таким чином, умови воєнного стану в Україні спричинили глибокі трансформації в структурі та рівні доходів населення. Значне зниження економічної активності, втрата джерел прибутку, зростання інфляційних ризиків та переміщення населення стали визначальними чинниками зростання бідності. Водночас спостерігається посилення ролі державних соціальних трансфертів у забезпеченні базового рівня добробуту домогосподарств. Хоча в 2023 році відбулося часткове економічне відновлення, доходи населення ще не досягли довоєнного рівня, що актуалізує необхідність зваженої соціально-економічної політики, спрямованої на зменшення нерівності та підтримку вразливих груп населення.

2.2. Моніторинг і аналіз показників впливу фінансової грамотності на формування доходів, заощаджень та інвестиційних рішень домогосподарств

Підвищення рівня фінансової грамотності населення безпосередньо впливає на фінансову поведінку домогосподарств, зокрема на формування їхніх доходів, накопичення заощаджень та ухвалення інвестиційних рішень. Останні дослідження свідчать, що за 2018–2021 роки загальний індекс фінансової грамотності українців зріс з 11,6 до 12,3 балів (за методологією ОЕСР, максимум – 21). Попри позитивну динаміку, цей показник становить лише 58% від максимального і досі нижчий за мінімально рекомендований ОЕСР рівень у

14 балів. Для порівняння, в сусідніх країнах показники фінансової грамотності подібні або нижчі: наприклад, в Італії – 11,1; Румунії – 11,2; Грузії – 12,1; тоді як Україна (12,3) знаходиться на рівні Болгарії та Хорватії. Отже, значна частина населення все ще не володіє достатніми фінансовими знаннями та навичками, що може стримувати ефективне управління сімейними фінансами.

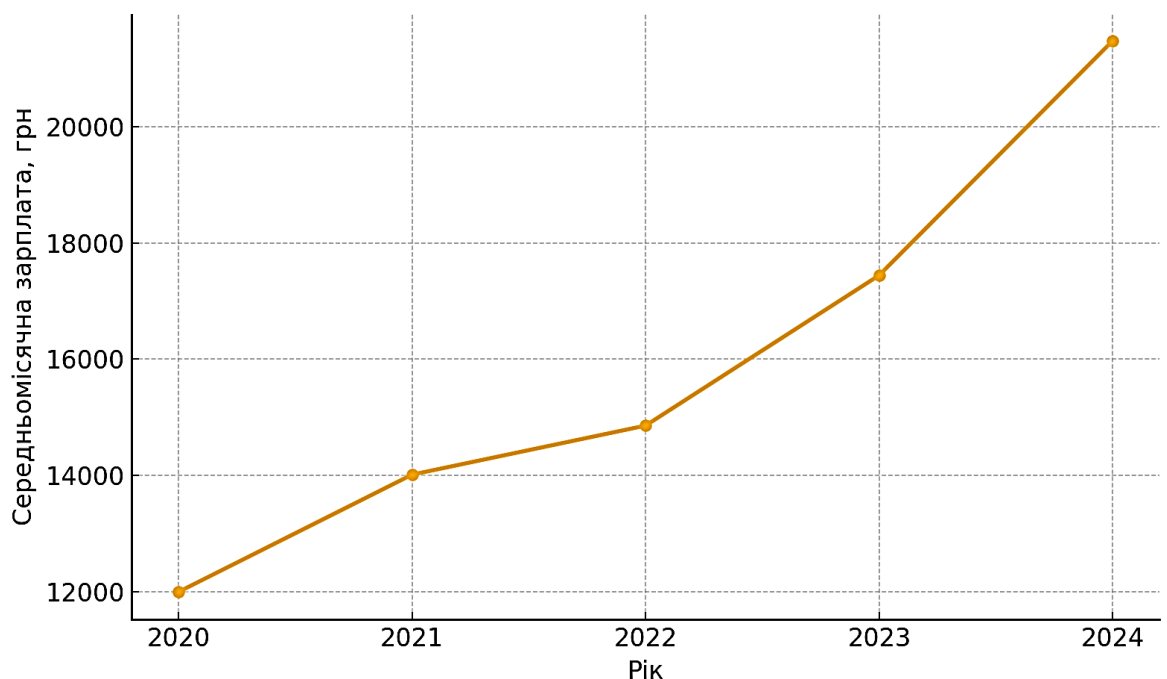

Рис. 2.5. Порівняння індексу фінансової грамотності України та окремих країн [46, 47]

Показники фінансової грамотності тісно корелюють із соціально-економічними характеристиками домогосподарств. Зокрема, дослідження USAID і НБУ 2021 року виявило тенденцію: групи респондентів з вищими доходами демонструють вищий рівень фінансової обізнаності. Наприклад, особи з особистим доходом понад 7000 грн на місяць отримували в опитуванні істотно більші бали фінансової грамотності, ніж ті, чий дохід нижчий. Аналогічно, наявність вищої освіти сприяє кращим знанням: українці з вищою освітою набрали в середньому 13,3 балів, тоді як з середньою спеціальною –

11,9 балів. Вищий рівень знань і навичок дозволяє домогосподарствам ефективніше формувати свої доходи і фінансові ресурси.

Доходи домогосподарств. У 2020–2021 роках середні доходи українських сімей зростали на тлі економічного поживлення після спаду 2020 р. Так, середньомісячна номінальна зарплата зросла з 12 тис. грн у 2020 р. до 14 016 грн у 2021 р. (близько +17%). У 2022 році, попри війну та падіння економіки, номінальні зарплати навіть дещо підвищилися – до 14 859 грн (+6% за рік), однак в реальному вимірі (з урахуванням інфляції 26,6%) купівельна спроможність доходів різко впала. За оцінками Світового банку, рівень бідності в Україні зріс з 5,5% у 2021 р. до близько 24% у 2022 р. У 2023 р. середня зарплата відновила зростання – до 17 442 грн (+17,5% номінально, +4,1% реального росту). За підсумками 2024 р. цей показник сягнув 21 473 грн, що на 23% більше попереднього року. Динаміку доходів відображено на рис. 2.6. Таким чином, після шоку 2022 року доходи домогосподарств у 2023–2024 рр. поступово відновлюються, хоча й залишаються нижчими за свій потенціал без війни.

Рис. 2.6. Динаміка середньомісячної номінальної заробітної плати в Україні у 2020–2024 рр., грн/місяць [49]

Фінансова грамотність впливає як на рівень, так і на структуру доходів домогосподарств. Більш обізнані у фінансових питаннях громадяни, як правило, активніше диверсифікують джерела доходів та мають вищі заробітки. Вони краще орієнтуються на ринку праці та в підприємстві, ефективніше використовують фінансові інструменти для примноження доходу. Натомість домогосподарства з низькою фінансовою грамотністю часто залежать від одного-двох джерел (наприклад, лише зарплати або соціальних виплат) і рідше намагаються їх збільшити через інвестиції чи додаткові проекти. У воєнний період 2022 р. значна частина населення втратила роботу або дохід, і саме фінансово грамотніші сім'ї виявилися більш підготовленими до такого шоку – зокрема, за рахунок раніше сформованої «подушки безпеки» та планування бюджету.

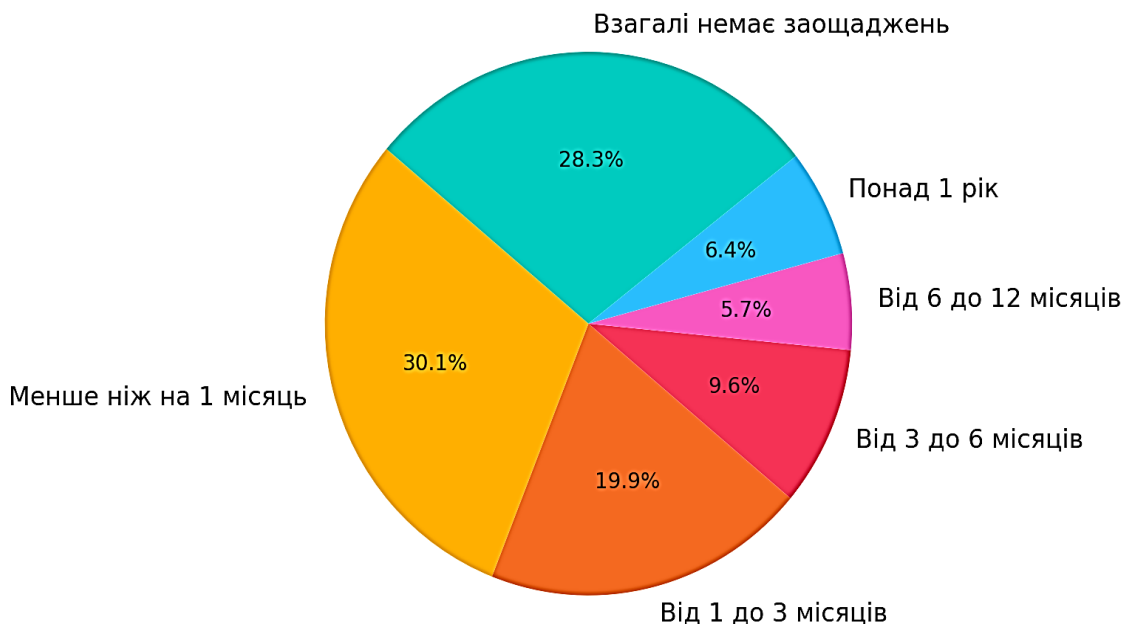
Менш обізнані громадяни натомість сильніше постраждали: у 2022–2023 рр. більш ніж половина українських домогосподарств були змушені скоротити витрати і витратити заощадження на повсякденні потреби. За опитуваннями, у 2024 р. доходи понад 56% українців залишалися меншими, ніж до війни, тоді як витрати у 73% населення зросли через інфляцію. Це підкреслює важливість фінансової грамотності: вміння розумно розподіляти кошти та планувати фінансові резерви стало критичним для підтримання стабільного рівня життя під час кризи.

Заощадження та фінансова стійкість. Схильність домогосподарств до заощаджень також суттєво залежить від рівня фінансової грамотності. За даними дослідження НБУ та USAID, лише 12% українців у 2021 р. користувалися ощадними, інвестиційними або пенсійними продуктами (наприклад, банківськими депозитами чи недержавними пенсійними фондами). Низьке залучення до таких інструментів притаманне менш фінансово обізнаним громадянам, які або не довіряють фінансовим установам, або не володіють знаннями про їхні переваги. Натомість серед осіб, що мають базові навички фінансового планування, поширеність заощаджень значно вища. Зокрема, респонденти, які накопичили резерв коштів на понад 3 місяці життя, отримали

середній бал фінансової грамотності 14,2 – істотно більше за національний середній (12,3). Ця група увійшла до ТОП-10 країн за показником фінансової стійкості домогосподарств. Тобто фінансово грамотні сім'ї частіше формують довгострокові заощадження, що підвищує їхню стійкість до втрати доходу чи непередбачених витрат [47].

Офіційна статистика підтверджує зазначені тенденції. За результатами опитування 2021 року, 41% українських родин мали заощаджень менше ніж на 1 місяць життя, ще 41% – резерви на період від 1 до 6 місяців, і лише близько 7% – накопичення більш ніж на півроку. Це означає, що понад 80% населення не були забезпечені фінансовим резервом на випадок втрати основного доходу. У 2022 році багато хто вимушено витратив навіть ці обмежені запаси. В результаті, за даними опитування наприкінці 2024 року, частка українців, що не мають жодних заощаджень, зростає до 38,5% (проти ~34,6% роком раніше). Лише 8,7% населення повідомили, що їхніх заощаджень вистачить більш ніж на рік життя без доходів.

Розподіл домогосподарств за рівнем фінансового резерву наведено на рис. 2.7. Очевидно, що війна підірвала фінансову стійкість сімей, особливо тих, які не практикували завчасне накопичення коштів.

Рис. 2.7. Розподіл українців за достатністю заощаджень на випадок втрати основного доходу (за результатами опитування, кінець 2024 р.) [48]

Низький рівень фінансової грамотності є однією з причин, чому значна частина домогосподарств не формує заощаджень. Як свідчать опитування, українці й досі більше орієнтовані на короткострокові фінансові плани і споживання, а не на заощадження. За даними НБУ, у 2021 р. 64% респондентів хвилювалися про те, чи вистачить грошей на повсякденні витрати, хоча у 2018 р. цей показник був ще вищим (73%). Лише кожен п'ятий українець відчуває впевненість щодо свого майбутнього пенсійного забезпечення. Громадяни з низькими доходами переважно розраховують на державну пенсію, тоді як більш заможні та фінансово грамотні – на власні заощадження або продовження роботи після досягнення пенсійного віку. Ці факти підтверджують важливість заходів із підвищення фінансової обізнаності: навчання навичкам бюджетування, планування витрат і доходів, створення резервів тощо. Реалізація Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2025 року, яку наразі впроваджує НБУ спільно з Міністерствами, покликана поліпшити ситуацію у сфері заощаджень та фінансової стійкості населення.

Інвестиційні рішення домогосподарств. Рівень фінансової грамотності визначає також інвестиційну активність населення – готовність вкладати вільні кошти в різні фінансові продукти чи активи. Фінансово обізнані громадяни зазвичай диверсифікують напрями інвестицій, розміщуючи кошти в банківські депозити, облігації внутрішньої державної позики (ОВДП), акції, нерухомість тощо. Натомість люди з нижчою грамотністю часто уникають будь-яких складних фінансових інструментів, віддаючи перевагу збереженню грошей готівкою або вкладенню у найбільш зрозумілі активи (наприклад, валюту чи землю) [50].

За оцінками НБУ, станом на початок 2022 року лише 12% українців користувалися інвестиційними або депозитними продуктами банків, а

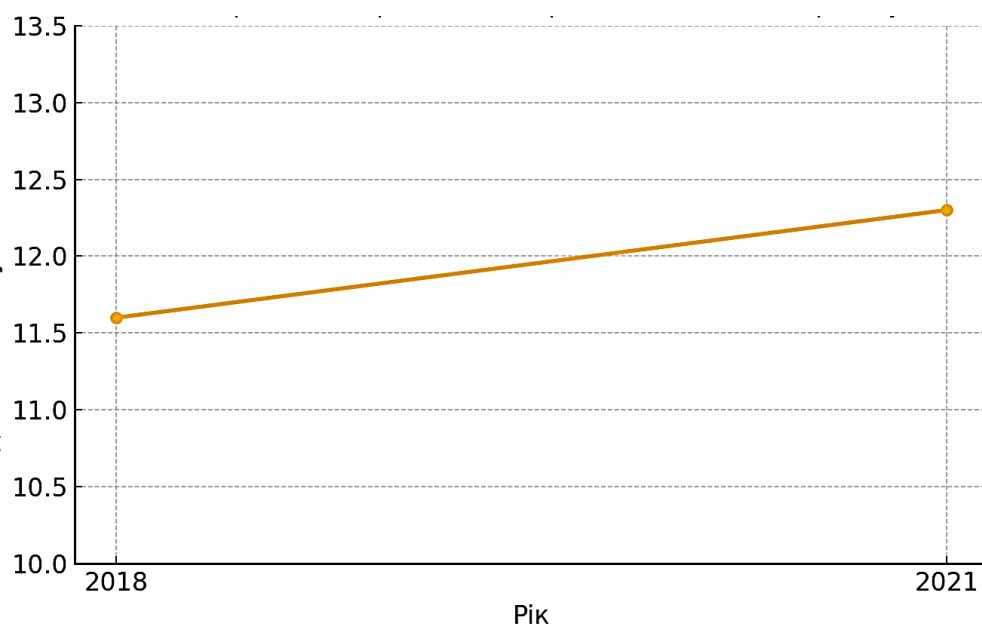
страховими послугами – лише 9%. Це свідчить про низьку залученість домогосподарств до інституційних фінансових інструментів. Головні причини – брак довіри та знань. Наприклад, нове дослідження IFC (2021) показало, що тільки 10% населення коли-небудь перевіряли свою кредитну історію; більшість не обізнані про роботу кредитних бюро і не читають уважно умови кредитних договорів. Недостатня фінансова грамотність і недовіра до фінансових інститутів стримують участь громадян у фінансовому ринку. Як наслідок, домогосподарства втрачають можливості примножити кошти через інвестиції або вигідні програми накопичення.

Втім, у 2020–2021 рр. перед повномасштабною війною намітилися позитивні зрушення. Стабільна макроекономічна ситуація і запуск нових фінансових інструментів спонукали частину населення випробувати альтернативи банківським депозитам. Зокрема, зростав попит фізичних осіб на державні облігації (ОВДП), які пропонували вищу дохідність та гарантії держави. На початку 2022 р. обсяг ОВДП у власності громадян України становив близько 0,64% від усіх облігацій (близько 15 млрд грн). Після початку війни цей показник різко збільшився: багато українців, підвищивши свою обізнаність про інструменти підтримки держави, почали інвестувати в військові облігації. Станом на березень 2024 р. фізичні особи тримають уже 3,8% від загального обсягу ОВДП (понад 60 млрд грн), а обсяг вкладень населення в облігації зріс у 2,4 раза з початку війни. Таким чином, можна говорити про поступове зростання фінансової активності домогосподарств навіть у складних умовах – значною мірою завдяки роз'яснювальній роботі та підвищенню фінансової грамотності через інформаційні кампанії [52].

Одночасно банківська система залишалася надійним каналом збереження коштів. Попри шок війни, довіра до банків не похитнулася: НБУ забезпечив 100% гарантію повернення вкладів на час воєнного стану, а банки оперативно відновили роботу. В результаті притік коштів бізнесу і населення до банків у 2023 році продовжився, зокрема зростав обсяг строкових депозитів домогосподарств. За даними НБУ, у 2023 р. приріст строкових гривневих

вкладів фізичних осіб став рекордним за десятиліття (+37,2% за рік). Це частково пояснюється підвищенням відсоткових ставок за депозитами (до 15–18% річних) та зниженням інфляції, що зробило заощадження в гривні привабливішими. Також вплинула роз'яснювальна робота НБУ щодо зменшення доларизації: у 2023 р. частка валютних депозитів населення знизилася на 2 в.п.

На рис. 2.8. показано зміну загального індексу фінансової грамотності українців, яка відбувалася паралельно з нарощенням участі населення у фінансовому секторі.

Рис. 2.8. Індекс фінансової грамотності дорослого населення України у 2018 та 2021 рр. [52]

Таким чином, підвищення фінансової грамотності населення позитивно позначається на фінансовій поведінці домогосподарств. Громадяни, які краще розуміються на фінансах, активніше формують заощадження та інвестують кошти у різні інструменти, що зрештою сприяє зростанню їхніх доходів і добробуту. Вони більш захищені від фінансових потрясінь, мають вищий рівень довіри до фінансової системи та користуються її можливостями.

Натомість недостатня обізнаність веде до консервативної моделі поведінки: відсутності накопичень, недовикористання доступних фінансових

продуктів і, як наслідок, – обмеження фінансових ресурсів домогосподарств. Моніторинг ключових показників 2020–2024 рр. (доходів, заощаджень, інвестиційних уподобань) підтверджує наявність цього взаємозв’язку.

Для максимізації позитивного впливу фінансової грамотності необхідно продовжувати реалізацію комплексних просвітницьких програм. Національний банк України у співпраці з міжнародними партнерами (USAID, Світовим банком, OECD тощо) вже розробив ряд ініціатив, зокрема стратегію підвищення фінансової грамотності до 2025 року. Фокус робиться на вразливих групах населення – молоді, літніх людях, сільському населенні – що демонструють найнижчі рівні обізнаності. Очікується, що реалізація цих заходів підвищить частку домогосподарств, які ведуть облік доходів/витрат, регулярно відкладають кошти та обґрунтовано інвестують заощадження. У середньостроковій перспективі це сприятиме зміцненню фінансової стійкості українських родин і більш ефективному використанню фінансових ресурсів домогосподарств в економіці. Продовження моніторингу показників фінансової грамотності та добробуту у 2025 році дозволить оцінити прогрес і скоригувати державну політику при необхідності.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ

3.1. Стратегії підвищення фінансової грамотності в Україні з урахуванням міжнародних трендів

Стратегічний аналіз фінансової грамотності – це процес системного дослідження рівня, динаміки та чинників фінансової обізнаності населення з метою формування ефективної політики розвитку, зміцнення фінансової стійкості та підтримки соціально-економічного добробуту. Його характерними рисами є:

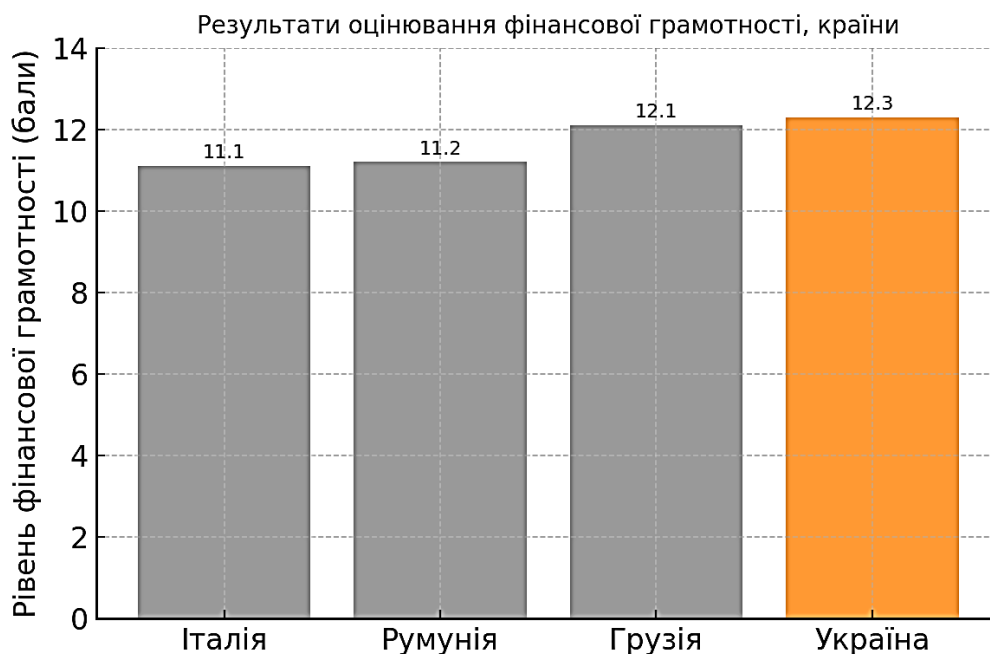
- довгостроковий горизонт оцінювання (5–10 років і більше);
- інтеграція кількісних і якісних методів;
- врахування зовнішніх викликів (економічна криза, війна, цифровізація);
- побудова сценаріїв розвитку та прогнозування потреб у фінансовій освіті;
- орієнтація на досягнення соціального ефекту, а не лише економічних результатів.

Результати стратегічного аналізу дозволяють:

- формувати Національні стратегії фінансової грамотності;
- оцінювати ефективність освітніх програм;
- адаптувати політику державної підтримки до реального рівня обізнаності громадян;
- розробляти таргетовані заходи для вразливих груп (пенсіонери, молодь, ВПО);
- прогнозувати вплив фінансової освіти на економічну безпеку держави.

В Україні проблематика фінансової грамотності населення набула особливої актуальності в останні роки. Рівень фінансової обізнаності українців традиційно був невисоким, але спостерігається поступове покращення ситуації. Так, за оцінками проекту USAID та НБУ, інтегральний показник фінансової грамотності українців зріс з 11,6 балів (2018 р.) до 12,3 балів (2021 р.) зі стандартних 21 можливого. Це поставило Україну приблизно на один рівень із країнами Південно-Східної Європи і навіть трохи вище, ніж деякі з них (наприклад, Італія – 11,1; Румунія – 11,2; Грузія – 12,1 балів) [53].

На рис. 3.1 порівняно ці показники. Хоча українці ще далекі від максимального рівня (за методикою ОЕСД 12,3 бала – це лише ~58% від ідеального показника), позитивна динаміка свідчить про ефективність заходів, що впроваджуються.

Рис. 3.1. Порівняння середнього рівня фінансової грамотності населення України та деяких країн Європи станом на 2018–2021 рр. [53]

Національні стратегії. Розуміючи важливість проблеми, держава розробила системний підхід до підвищення фінансової грамотності. У 2020 році Національний банк України отримав мандат на просування фінансової обізнаності населення і виступив ініціатором створення Національної стратегії

розвитку фінансової грамотності. Цей документ був розроблений у співпраці з Міністерством освіти і науки, Міністерством економіки, Міністерством цифрової трансформації, профільними регуляторами фінансового ринку та міжнародними партнерами. В липні 2024 року Стратегію до 2030 року офіційно затверджено та запущено до реалізації. Метою Стратегії є формування в Україні екосистеми фінансової грамотності, тобто середовища, в якому різні зацікавлені сторони – державні органи, освітні заклади, фінансові установи, громадські організації, медіа – узгоджено діють задля підвищення фінансової обізнаності громадян на постійній основі.

Основні напрямки Національної стратегії включають: запровадження фінансової освіти в навчальних програмах (школа, закладах ПТО, ЗВО), проведення масштабних інформаційних кампаній для різних груп населення, розвиток цифрових платформ для навчання фінансовим навичкам, удосконалення системи захисту прав споживачів фінансових послуг та підвищення довіри до фінансового сектору. Важливим аспектом є орієнтація на тривале навчання – від шкільного віку до дорослого населення, аби люди могли отримати знання на кожному етапі життя. Так, з 2025 року фінансова грамотність планується як обов'язковий елемент шкільної програми в Україні. Вже зараз діють курси з фінансової грамотності для учнів середніх шкіл (наприклад, факультатив «Фінансова грамотність»), створено спеціалізовані навчальні матеріали за підтримки проєктів USAID та НБУ. Для дорослого населення функціонують просвітницькі вебсайти та портали (наприклад, проєкт «Savings LAB» від НБУ, інформаційний портал «Фінансова грамотність» тощо), проводяться тренінги для вчителів, бібліотекарів, держслужбовців – аби вони, своєю чергою, могли навчати інших.

Роль державних органів. Національний банк України наразі виступає ключовим координатором просвітницьких ініціатив. Спільно з Міністерством освіти розроблено навчальні програми та посібники. Міністерство цифрової трансформації інтегрує елементи фінансової грамотності до проєктів з цифрової освіти (наприклад, освітні серіали на платформі «Дія.Цифрова освіта»

мають модулі з кібербезпеки фінансів, захисту від шахрайств). Державна установа «Офіс з розвитку підприємництва та експорту» разом з партнерами впроваджує програми для підвищення фінансової грамотності серед малих підприємців, фермерів, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів тощо – спеціалізовані тренінги з управління бюджетом, доступу до фінансування, сімейних фінансів. Також розглядається можливість створення Фінансового омбудсмена – незалежного органу з розгляду скарг споживачів фінансових послуг, що підвищить захищеність громадян і стимулюватиме довіру до фінансових установ (довіра є передумовою того, що люди активно користуватимуться фінансовими продуктами, а не триматимуть гроші «в банці»).

Ініціативи фінансового сектора та міжнародних організацій. Українські банки та страхові компанії також долучаються до просвіти клієнтів. Приміром, окремі банки проводять безкоштовні семінари для пенсіонерів щодо користування онлайн-банкінгом, уроки для школярів (ініціатива «ЮніорБанк» та інші). Низка проектів реалізується за підтримки USAID, Світового банку, ОЕСР. Зокрема, проект USAID «Трансформація фінансового сектору» (2016–2020) фінансував опитування рівня фінансової грамотності, розробку методичних матеріалів, інформаційні кампанії. Україна бере участь у міжнародних акціях, таких як Global Money Week – щорічного тижня фінансової грамотності для дітей та молоді, що координується OECD. Під час Global Money Week у школах і бібліотеках проводяться інтерактивні заходи, ігри, конкурси на фінансову тематику [55].

Основні проблеми на шляху реалізації стратегій. Попри розгортання численних програм, залишаються виклики, які слід враховувати, серед них:

1. Нерівномірність охоплення населення. Сільські мешканці та люди старшого віку менш охоплені освітніми ініціативами, є потреба адаптувати формати навчання для них (офлайн-тренінги, радіо- та телепрограми тощо).

2. Обмеженість ресурсів. Фінансування просвітницьких програм залежить від донорської допомоги та бюджетних коштів, яких недостатньо для повсюдного впровадження довготермінових проєктів.

3. Низький рівень довіри. Традиційно значна частина українців не довіряє фінансовим установам, що ускладнює донесення освітніх меседжів (люди можуть скептично ставитися до порад банкірів тощо). Тому важливо залучати нейтральних експертів і громадські організації.

4. Соціально-економічні потрясіння. Повномасштабна війна, економічна криза, інфляція – все це відволікає увагу населення на нагальні проблеми виживання, зменшує ресурси (часові і фінансові) домогосподарств на навчання. Крім того, воєнна агресія РФ негативно вплинула на фінансовий стан багатьох сімей (падіння доходів у близько 60% українців за 2022–2023 рр.), що ускладнює впровадження довгострокових фінансових стратегій.

Моніторинг зарубіжного досвіду, зокрема таких країн як Великобританія та Польща засвідчив певну специфіку стратегічного розвитку фінансової грамотності. Велика Британія є визнаним лідером у сфері розвитку фінансової грамотності населення. Ще у 2003 році створено FSA Financial Capability Strategy, а з 2015 р. цю функцію перейняло Money and Pensions Service (MaPS) – незалежна публічна організація, що реалізує UK Strategy for Financial Wellbeing.

Визначено, що основними пріоритетами британської стратегії є наступні:

1. Масове охоплення населення програмами через національні платформи (MoneyHelper, Talk Money Week);

2. Впровадження фінансової освіти у шкільну програму Англії, Шотландії та Уельсу;

3. Підтримка уразливих груп населення — малозабезпечених, молоді, осіб з обмеженим доступом до фінансових послуг;

4. Ціль до 2030 року: збільшити частку людей, які регулярно відкладають кошти, на 2 мільйони осіб [56].

З огляду на це, близько 47% британців у 2022 р. регулярно ведуть бюджет (проти 32% у 2015 р.). Водночас, рівень базових фінансових знань стабільно

високий – більше 75% опитаних правильно відповідають на базові фінансові запитання (за оцінкою MaPS) [57].

Польща є однією з країн ЄС, де фінансова освіта набула системного підходу ще з початку 2010-х років. Координацію фінансової грамотності здійснює Національний банк Польщі (Narodowy Bank Polski, NBP) у співпраці з Міністерством освіти, фондом THINK! Foundation та іншими партнерами [58]. Ключові компоненти польської стратегії:

1. Національна стратегія фінансової освіти (NSFE) впроваджена у 2014 р., оновлена у 2021 р.;
2. Включення фінансової грамотності до шкільної програми: у 8–12 класах учні вивчають основи економіки та фінансів;
3. Платформа «Finansoaktywni» для інтерактивного навчання учнів;
4. Масштабні просвітницькі кампанії за участю ЗМІ та фінансових установ;
5. Створення Фінансового омбудсмена та розвиток механізмів захисту споживачів фінансових послуг [59].

Оригінальність напрямків розвитку фінансової грамотності в Польщі полягає у системному, інституціоналізованому та інтегрованому підході, який поєднує державну політику, освітні інновації, цифрові інструменти та залучення приватного сектору. Для України ці практики є не лише корисними, але й такими, що можуть бути адаптовані до національного контексту для покращення рівня фінансової обізнаності населення.

Досвід Польщі та Великобританії демонструє, що системність, державна координація, освітні стандарти та фокус на вразливі групи є ключовими умовами для підвищення фінансової грамотності (табл. 3.1).

Констатуємо, що зазначені практики можуть бути адаптовані в Україні у межах реалізації Національної стратегії фінансової грамотності до кінця 2025 року, зокрема через:

- розширення шкільної освіти у фінансовій сфері;
- підтримку програм для молоді, ветеранів, ВПО;

- зміцнення цифрової фінансової грамотності;
- міжвідомчу координацію та фінансування з державного і донорського бюджету.

Таблиця 3.1.

Порівняльна характеристика стратегій підвищення фінансової грамотності в Україні, Польщі та Великій Британії

Країна	Координатор стратегії	Роки реалізації	Охоплення шкільною програмою	Цільові групи	Національні онлайн-ресурси
Україна	НБУ, Міністерство освіти, USAID	2020–2025	Пілотні програми, частково з 2021	Молодь, ВПО, ветерани, сільське населення	FinLitUA, Дія.Освіта
Польща	NBP, Міністерство освіти	2014–2025	З 2015 року – економіка у школі	Школярі, молодь, споживачі фінпослуг	Finansoaktywni.pl
Велика Британія	Money and Pensions Service (MaPS)	2020–2030	З 2014 року – обов’язково у школах Англії та Шотландії	Молодь, малозабезпечені, пенсіонери	MoneyHelper.org.uk

Незважаючи на ці виклики, реалізація стратегій фінансової грамотності в Україні поступово набирає обертів. Вже створено основу – партнерство держави, бізнесу та суспільства у цьому напрямі. Очікується, що комплекс заходів (освіта + захист прав + інформування + залучення технологій) дасть змогу сформувати у найближче десятиліття покоління українців, спроможних ефективно управляти особистими фінансами. Це, своєю чергою, сприятиме зростанню добробуту домогосподарств і економічному розвитку країни.

3.2. Рекомендації щодо оптимізації управління фінансовими ресурсами домогосподарств на основі фінансової грамотності

Ефективне управління фінансовими ресурсами домогосподарств ґрунтується на поєднанні належного рівня знань та дисципліни у їх практичному застосуванні. Підвищення фінансової грамотності слугує інструментом, який дозволяє сім'ям оптимізувати свій бюджет, збільшувати заощадження та уникати зайвих ризиків. Нижче наведено ключові рекомендації, реалізація яких на основі фінансової грамотності допоможе домогосподарствам поліпшити своє фінансове становище.

1. Планування та ведення бюджету. Однією з базових навичок є складання сімейного бюджету. Домогосподарству рекомендується щомісяця планувати доходи і витрати, фіксувати їх (наприклад, у таблиці або через мобільний додаток). Це дозволяє отримати чітку картину грошових потоків і виявити резерви для економії. Фінансово грамотна сім'я, зазвичай, дотримується правила: «спочатку заплати собі» – тобто відклади частину доходів на заощадження відразу після отримання, а не в кінці місяця. Існують популярні бюджетні методики, як-от правило 50/30/20, що рекомендує розподіляти приблизно 50% доходу на обов'язкові необхідні витрати, 30% – на нефокусні витрати (бажані покупки, розваги), а 20% – відкласти в заощадження чи направляти на погашення боргів. На рис. 3.2 зображено таку пропорцію. Дотримання цього правила допомагає збалансувати бюджет і поступово нарощувати фінансовий резерв.

Регулярний аналіз бюджету дозволяє виявити «витікання» коштів – імпульсивні або непотрібні витрати, яких можна позбутися. Фінансово грамотні родини часто користуються різними інструментами контролю витрат: застосунками для обліку фінансів, конвертним методом (розподіл грошей по категоріях у конвертах), правилом відстрочки (відкласти велику покупку на 1-2 тижні, щоб переконатися, що вона справді потрібна).

Рис. 3.2. Графічна інтерпретація правила 50/30/20 для бюджету домогосподарства

Планування також включає складання фінансових цілей – короткострокових (купівля техніки, поїздка у відпустку) та довгострокових (накопичення на освіту дітей, пенсійний фонд, купівля житла). Визначення таких цілей допомагає мотивувати домогосподарство дотримуватися бюджету і заощаджувати.

2. Формування резервного фонду (фінансової подушки безпеки). Необхідною умовою фінансової стійкості сім'ї є наявність резервних заощаджень на непередбачені обставини. Фахівці радять накопичити «подушку безпеки» в розмірі витрат родини за 3–6 місяців. Ці кошти мають зберігатися в надійному і ліквідному вигляді (наприклад, на депозиті з можливістю швидкого зняття або на ощадному рахунку). Фінансово грамотні домогосподарства розуміють важливість резерву: він захищає від боргової ями у разі втрати роботи чи непередбачених витрат на лікування, ремонт тощо. Якщо резерву нема, будь-який шок одразу веде до фінансових негараздів (боргів, прострочень за кредитами), натомість наявність навіть мінімального запасу коштів суттєво підвищує впевненість сім'ї у завтрашньому дні. Рекомендується поповнювати

резервний фонд першочергово, а вже після досягнення його достатнього рівня – інвестувати кошти в інші цілі.

3. Раціональне управління боргами та кредитами. Фінансова грамотність допомагає зрозуміти справжню вартість кредитів та позик. Сім'ям слід уникати надмірного боргового навантаження: сумарні виплати за всіма кредитами не повинні перевищувати розумну частку доходів (зазвичай рекомендують не більше 30-40%). Перед тим, як брати кредит, варто оцінити ефективну відсоткову ставку, наявність прихованих комісій, реально необхідну суму боргу. Необхідно відрізнити «хороші» та «погані» борги: позика на розвиток бізнесу чи придбання житла, яке здешевить оренду, може бути виправданою інвестицією, тоді як споживчі кредити на імпульсивні покупки, боргові зобов'язання – ведуть до фінансових втрат. Фінансово грамотне домогосподарство завжди порівнює умови різних кредиторів (банків, кредитних спілок), читає договір дрібним шрифтом перед підписанням, уникає мікропозик під великі відсотки, розуміючи їх небезпеку. Якщо борг уже наявний, слід скласти план його якнайшвидшого погашення: спершу виплачувати найдорожчі позики (з найвищою ставкою), рефінансувати за можливості під нижчі відсотки, не допускати прострочень. Виховання відповідального ставлення до кредитів повинно починатися ще з юного віку: молодь слід навчити жити за коштами та критично ставитись до спокус так званих «легких грошей».

4. Збільшення фінансової інклюдії та диверсифікація активів. Оптимізація управління фінансовими ресурсами включає максимальне використання доступних фінансових інструментів. Домогосподарствам варто виходити за межі зберігання грошей лише в готівці. Слід відкривати банківські рахунки та депозити – це підвищує безпеку коштів і навіть приносить додатковий дохід у вигляді відсотків (хоча невеликий, але захищає від частини інфляції). В сучасних умовах популярності набули державні облігації (ОВДП), які для населення стали доступним інструментом заощаджень із досить високою дохідністю і надійністю. Фінансово грамотні громадяни диверсифікують свої

активи: тримають заощадження у різних валютах (гривня, долар, євро), в різних формах (депозит, готівка, облігації, нерухомість). Це знижує ризики втрати всіх коштів через, наприклад, банкрутство окремого банку чи різке падіння курсу певної валюти. Домогосподарствам також рекомендується користуватися страховими інструментами: страхування житла, здоров'я, авто допоможе уникнути катастрофічних витрат у разі настання страхового випадку. Хоч страховий платіж – це додаткова стаття витрат, проте фінансово грамотна оцінка ризиків показує, що невелика регулярна премія вигідніша, ніж потенційна велика втрата.

5. Інвестування в освіту та розвиток фінансової культури. Найбільш далекоглядні інвестиції домогосподарств – це вкладення у людський капітал, тобто в освіту та підвищення кваліфікації членів родини. Фінансова грамотність передбачає усвідомлення, що підвищення доходів часто пов'язане з отриманням кращої освіти, навичок або відкриттям власної справи. Тому частину ресурсів доцільно спрямовувати на навчання: курси, тренінги, отримання додаткової спеціальності. Це особливо актуально для молодих сімей – інвестиції в освіту дітей здатні у майбутньому значно підвищити їхні заробітки і, відповідно, добробут родини. Окремо варто наголосити на безперервній фінансовій освіті: домогосподарству слід продовжувати підвищувати свою фінансову грамотність шляхом самоосвіти (читання книг, статей, перегляд просвітницьких програм) або відвідування спеціальних курсів. Розвиток фінансової культури – це довготривалий процес, що включає зміну звичок і установок щодо грошей. Наприклад, формування звички регулярно відкладати хоча б 10% доходу, обговорення фінансових планів усіма членами сім'ї, залучення дітей до простих фінансових рішень (дати підлітку самостійно спланувати невеликий бюджет) – усе це елементи фінансової культури домогосподарства. Сім'ї, що вибудовують здорове ставлення до фінансів, як правило, демонструють більшу згуртованість і стресостійкість у кризовий період.

6. Звернення до професійних консультацій за потреби. У складних питаннях (інвестування значних сум, вибір між різними фінансовими продуктами, планування пенсійного забезпечення) варто консультиватися з фахівцями – фінансовими радниками, брокерами, податковими консультантами. Фінансова грамотність допомагає зрозуміти рекомендації таких експертів і контролювати їх пропозиції, не покладаючись сліпо, але й не ігноруючи корисні поради. Держава має стимулювати розвиток інституту незалежних фінансових радників та підвищувати довіру до них. Одним із напрямів стратегії фінансової грамотності є саме залучення експертної спільноти до навчання населення. Наприклад, спільні проекти банків і університетів з проведення вебінарів, роз'яснення фінансових новацій через ЗМІ за участі експертів тощо – все це робить професійні знання доступнішими для домогосподарств.

7. Державна підтримка та стимули. На рівні державної політики доцільно створювати умови, за яких фінансово грамотна поведінка домогосподарств буде заохочуватися. Можливі механізми: податкові пільги на довгострокові заощадження (наприклад, звільнення від оподаткування процентів за депозитами до певної суми або за інвестиції в пенсійні фонди), співфінансування державою окремих накопичувальних програм (як це зроблено в деяких країнах для стимулювання пенсійних заощаджень), спрощення процедур інвестування для населення (щоб купити облігації чи акції можна було легко через додаток). Також важлива законодавча робота щодо захисту прав споживачів фінансових послуг – чим краще захищений клієнт, тим більше він довірятиме і користуватиметься послугами, тим активніше залучатиме свої ресурси в економіку. Уряду слід приділяти увагу і фінансовій просвіті найуразливіших категорій – молоді, людей похилого віку, населення з низькими доходами. Для них можуть діяти спеціальні навчальні програми при центрах зайнятості, територіальних громадах, бібліотеках. Співпраця держави з неурядовими організаціями, як показує досвід, є ефективною: громадський

сектор може гнучкіше та адресніше донести знання до конкретних спільнот (фермерів, ОСББ, об'єднань переселенців тощо).

В підсумку, впровадження наведених рекомендацій дозволить домогосподарствам України більш свідомо і результативно управляти своїми фінансовими ресурсами. Фінансова грамотність виступає фундаментом для всіх цих кроків: без базових знань про бюджетування, кредити, інвестиції реалізація порад утруднена. Тому просвітницька робота має йти паралельно з практичними діями. Коли сім'я розуміє *чому* та *як* слід економити чи інвестувати, вона робить це впевненіше і наполегливіше. На рівні суспільства зростання фінансової грамотності великої кількості домогосподарств приведе до формування цілої генерації відповідальних споживачів та інвесторів. Це означає більше внутрішніх інвестицій, стійкіший фінансовий сектор (адже клієнти вимагатимуть якісних послуг і розумітимуть ризики), менше соціальних потрясінь від фінансових криз (населення матиме резерви, застраховані ризики). Таким чином, виконання стратегій фінансової просвіти та реалізація наведених рекомендацій сприятимуть не лише добробуту окремих родин, але й економічній безпеці держави в цілому.

ВИСНОВКИ

У процесі написання кваліфікаційної роботи досліджено взаємозв'язок між рівнем фінансової грамотності населення та ефективністю формування і використання фінансових ресурсів домогосподарств в Україні в умовах сучасних викликів, зокрема зумовлених повномасштабною війною, інфляційними процесами, змінами на ринку праці та цифровою трансформацією економіки.

Фінансова грамотність — це не лише сукупність знань, а передусім здатність домогосподарства до прийняття обґрунтованих рішень щодо планування, нагромадження, заощадження, інвестування і використання грошових коштів. Вона включає навички управління бюджетом, оцінювання фінансових ризиків, розуміння принципів функціонування фінансових установ і послуг. У сучасних умовах, коли ризики втрати доходу, інфляційні загрози та зовнішні економічні шоки стали частими, фінансова грамотність набуває рис економічної захищеності.

В результаті аналізу теоретичних джерел і практичної статистики встановлено, що рівень фінансової грамотності прямо впливає на фінансову поведінку домогосподарств. Зокрема, обізнаність у фінансових питаннях зумовлює схильність до планування витрат, створення фінансової подушки безпеки, більшої фінансової дисципліни та зниження ймовірності потрапляння у боргову залежність. Натомість низький рівень знань часто призводить до ірраціонального споживання, участі у фінансових пірамідах та відсутності довіри до банківської системи.

Проведений аналіз статистичних даних засвідчив, що структура доходів домогосподарств змінилася під впливом воєнного стану. Значною мірою зросла частка соціальних трансфертів, водночас зменшилася частка доходів від трудової та підприємницької діяльності. Особливо вразливими виявилися домогосподарства з дітьми, пенсіонери та внутрішньо переміщені особи. Це

зумовило необхідність державного втручання та цільової підтримки у вигляді субсидій, грошової допомоги та програм підтримки зайнятості.

У роботі охарактеризовано взаємозв'язок між рівнем фінансової грамотності та здатністю домогосподарств до формування довгострокових заощаджень. Виявлено, що громадяни, які володіють базовими знаннями у сфері інвестування, більш схильні використовувати інструменти з низьким рівнем ризику – державні облігації, депозити, накопичувальне страхування. Водночас, значна частка населення досі зберігає заощадження у готівці або взагалі не має заощаджень, що посилює їхню фінансову вразливість.

В умовах воєнного стану фінансова поведінка населення зазнала істотних змін: зросла обережність у витратах, відтермінуються великі покупки, підвищилася увага до стабільних джерел доходів. Проте ці зміни мають переважно ситуативний характер і не завжди супроводжуються зростанням фінансової обізнаності. Це свідчить про потребу в системному підході до підвищення фінансової культури через освіту, цифрові платформи, національні програми і співпрацю з фінансовими установами.

Особливу увагу в дослідженні приділено цифровій фінансовій грамотності – здатності безпечно користуватись онлайн-банкінгом, електронними гаманцями, державними сервісами типу «Дія», а також орієнтуванню у цифрових фінансових інструментах. Низький рівень цифрової грамотності уразливих груп населення ускладнює доступ до послуг і збільшує ризику фінансового шахрайства.

В роботі обґрунтовано, що підвищення рівня фінансової грамотності населення має розглядатися як один із пріоритетів державної соціально-економічної політики. Це не лише сприятиме формуванню фінансової стійкості окремих домогосподарств, а й зміцненню національної фінансової системи. Запропоновано посилити інтеграцію фінансової освіти в навчальні програми, запровадити мотиваційні заходи до участі у просвітницьких ініціативах, розвивати партнерство між державними інституціями та фінансовим сектором.

Узагальнення зарубіжного досвіду свідчить про те, що в країнах із високим рівнем доходів населення – зокрема у Швеції, Канаді, Німеччині, Австралії – реалізуються довгострокові національні стратегії підвищення фінансової грамотності. До ключових інструментів належать: інтеграція фінансової освіти у шкільні та університетські програми, активна участь банків та страхових компаній у просвітницьких кампаніях, підтримка онлайн-ресурсів для самонавчання. Ці заходи не лише покращують фінансову обізнаність громадян, а й сприяють підвищенню їх доходів завдяки ефективнішому управлінню особистими фінансами, розширенню участі у формальних фінансових інституціях та зростанню довіри до фінансової системи загалом.

Отже, підвищення фінансової грамотності населення України є ключовим інструментом забезпечення економічної стабільності, подолання бідності, розвитку культури заощаджень і раціонального використання фінансових ресурсів. У складних умовах воєнного часу ця компетенція є не лише ознакою особистої зрілості, але й важливим фактором фінансової безпеки держави.

REFERENCES

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ярова Ю. М. Фінансова грамотність і професійний розвиток: аспекти взаємовпливу. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2024. Вип 20. Т.2. С. 61-68.
2. Жилиякова О.В., Мельников Д.В. Сутність і значення фінансової грамотності та фінансової інклюзії у формуванні фінансової культури. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/jspui/bitstream/123456789/59556/1/conf_Mekhanizmy_24-31-33.pdf
3. OECD (2020), OECD Council Recommendation on Financial Literacy. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0461>
4. Ставерська Т. О., Жилиякова О. В., Лисак Г. Г. Теоретичне обґрунтування складових культури фінансових стосунків. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Т. 7. № 2. С. 323–329.
5. Лавренюк В.В., Лавренюк А.В. Підвищення фінансової грамотності населення: зарубіжний досвід. *Бізнес Інформ*. 2022. № 1. С. 59–67.
6. Петрушка О. В. Роль фінансової грамотності населення у розвитку пенсійної системи України. *Управління фінансами держави, регіону, підприємства та домогосподарства: погляди науковців і практиків: зб. тез доп. Другої Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Тернопіль, 11.04.2016 р.)*. Тернопіль : Вектор, 2016. С. 87-90.
7. Гончар Л., Гарна С., Мартиненко А. Фінансова грамотність населення України як фактор успішного розвитку держави. *Інноваційна економіка*. 2019. № 1-2. С. 182-186.
8. Мульська О. П. Фінансова стійкість домогосподарств: методично-концептуальне проектування. *Агросвіт*. 2024. № 22. С. 24–30.
9. Національний банк України. Україна підвищила рівень фінансової грамотності. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/ukraina-pidvischila-riven-finansovoyi-gramotnosti>

10. Дубина М. В., Прокопенко О. Ю. Напрями підвищення рівня фінансової грамотності домогосподарств. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. С. 125–133.

11. Кізима Т., Шаманська О. Фінансова грамотність населення і фінансова поведінка домогосподарств: аспекти взаємовпливу. *Світ фінансів*. 2014. № 1. С. 16-26.

12. Дубина М., Тарасенко А., Тарасенко О. Напрямки підвищення рівня фінансової грамотності домогосподарств в умовах диджиталізації сфери фінансових послуг. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 56. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-17>

13. Hasan M., Le T., Hoque A. How does financial literacy impact on inclusive finance? *Financial Innovation*. 2021. Vol. 7. No. 1. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40854-021-00259-9>

14. Макроекономіка : підручник / М. І. Макаренко, Т. О. Семененко, Ю. М. Петрушенко. 2-ге вид., переробл. Суми : Сумський державний університет, 2021. 307 с.

15. Modigliani F. The Life Cycle Hypothesis of Saving, the Demand for Wealth and the Supply of Capital. *Social Research*. 1986. Vol. 33. P. 160–217.

16. Фрідман М. Теорія постійного доходу та споживання. К.: Основи, 2005. 212 с.

17. Ткачук І. В. Фінансове планування в домогосподарстві. К.: Центр учбової літератури, 2021. 180 с.

18. Гусак Т. Є. Теоретико-методологічні засади формування фінансової грамотності населення. *Економічний простір*. 2021. № 178. С. 125–132.

19. Козьменко С. М., Ткаченко С. І. Роль фінансової грамотності у формуванні стратегії економічного розвитку. *Фінанси України*. 2020. № 4. С. 15–26.

20. Філіпенко А. С. Макроекономічні аспекти підвищення фінансової грамотності населення. *Економіка і прогнозування*. 2022. № 3. С. 67–74.

21. USAID. Financial Literacy in Emerging Markets. URL:

<https://www.usaid.gov/financial-literacy>

22. Кіртбая Н. Р. Фінансове виховання як основа соціального капіталу. *Наукові записки НУОА*. 2023. № 1. С. 94–98.
23. Москалюк О. В. Фінансова поведінка домогосподарств у трансформаційній економіці. К.: Наукова думка, 2021. 212 с.
24. Коваль С. Л., Грицишина Л.І. Особливості формування фінансових ресурсів домогосподарств у сучасних умовах. *Світ фінансів*. 2020. № 4 (65). С. 131–143.
25. Птащенко Л. О., Колінчук Д. В. Актуалітети підвищення рівня фінансової грамотності українців у період розвитку фінтеху. *Економіка і регіон*. 2021. № 4(83). С. 92–99.
26. Лютий І., Моташко Т. Доходи населення та їх роль у формуванні фінансових ресурсів держави. *Світ фінансів*. 2011. Вип. 2. С. 59-65.
27. Keynes Jh. M. *The General Theory of Employment, Interest and Money* : London: Macmillan, 1936. URL: <http://www.hetwebsite.net/het/texts/keynes/gt/gtcont.htm>
28. Зварич Р. Є. Історична нерівність доходів населення як економічна передумова альтерглобалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 16, ч. 1. С. 110-115.
29. Козюк В. В. і Кремезь А. С. Диференціація нерівності розподілу доходів населення України у воєнний і повоєнний період. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 1. С. 64–71.
30. Інфляційний звіт (квітень 2024 р.). Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q2.pdf?v=4
31. Структура сукупних ресурсів домогосподарств е 2010-2021 рр. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
32. Горин В. П., Сидор І. П. Чинники формування доходів населення в економіці України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 24 (2). С. 58-63.

33. Волошина С. В., Скубіліна А. В., Чеботаренко А. М. Нерівність доходів населення України як перешкода розвитку людського капіталу. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 9. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/9_ukr/153.pdf

34. Income inequality. OECD. URL: <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>

35. Поглиблення нерівності в доходах населення в умовах збройної агресії проти України. НІСД. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pohlyblennya-nerivnosti-v-dokhodakh-naselennya-v-umovakh-zbroynoyi>

36. Coulter Ph. B. *Measuring inequality: A methodological handbook*. Routledge, 2019. 204 p.

37. Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни росії проти України» (дванадцята хвиля дослідження). *Аналітичний звіт*. 2023. Gradus Research. URL: https://gradus.app/documents/317/Gradus_EU_wave_12_UA.pdf

38. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.

39. ЮНІСЕФ. *Child poverty in wartime Ukraine*. 2024. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/38966/file>

40. Гринчук Н. В. Тенденції у розподілі доходів населення України в умовах ризиків воєнного стану. *Economy and Society*. 2023. № 52. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4018>

41. Головка О. М., Черниш С. В. Економічні та соціальні процеси в Україні в умовах воєнного часу. *Business Inform*. 2024. № 4. С. 230–237.

42. Аннамарія Лусарді. Фінансова грамотність у глобальному вимірі. *Journal of Economic Literature*. 2019. Vol. 57(1). P. 5–44.

43. Коваль С. Л., Мельничук Ю. Д. Фінансова грамотність домогосподарств України: сучасний стан та перспективи підвищення *Світ*

фінансів. 2024. № 3. С. 40–52. URL:
<http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1717>

44. Луцишин З. Є. Фінансова культура населення як передумова фінансової безпеки держави. *Фінанси, облік і аудит.* 2023. № 34. С. 9–16.

45. Цеханська М. С. Механізми формування фінансової грамотності в умовах цифрової економіки. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг.* 2022. Вип. 2(36). С. 88–95.

46. OECD/INFE Toolkit for Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion. – OECD, 2018. URL: <https://www.oecd.org/finance/financial-education/measuring-financial-literacy.htm>

47. World Bank. Enhancing Financial Capability and Inclusion in Ukraine. – Washington, DC: World Bank, 2020.

48. Дослідження USAID «Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні, 2021». Info Sapiens, вересень 2021. URL: <https://bank.gov.ua>

49. Національний банк України. Річний звіт за 2023 рік – розділ «Фінансова стабільність» (квітень 2024). URL: <https://bank.gov.ua>

50. Міністерство фінансів України. Українці придбали 1 трлн грн ОВДП від початку повномасштабного вторгнення URL: <https://mof.gov.ua>

51. Світовий банк. Ukraine Poverty and Equity Brief, Oct 2023 – оцінки рівня бідності 2022–2023 рр. URL: <https://documents1.worldbank.org>

52. IFC (International Finance Corporation). Дослідження IFC: покращення фінансової грамотності може допомогти розширити доступ до фінпослуг в Україні (прес-реліз, 23.06.2021). URL: <https://ifc.org>

53. Ткаченко Н. М. Інноваційні підходи до підвищення фінансової грамотності в Україні. *Інвестиції: практика та досвід.* 2023. № 14. С. 19–23.

54. Князева І. В. Фінансове планування і добробут родини. Харків: ХНЕУ, 2020. 164 с.

55. Global Money Week. Campaign Reports and Resources. URL: <https://www.globalmoneyweek.org/>

56. UK Money and Pensions Service. UK Strategy for Financial Wellbeing, 2020–2030.
57. OECD/INFE. UK National Financial Capability Strategy, 2021.
58. Narodowy Bank Polski. National Strategy for Financial Education 2021–2025.
59. OECD. Financial Education in Poland, 2022.
60. Кириленко О. П., Сидорчук А. А., Коваль С. Л., Сидор І. П. Аналіз витрат як складова оцінки фінансового стану домогосподарств. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. № 3(44). С. 82-91
61. Коваль С.Л. Мотиви та потенційні ризики кредитної поведінки домогосподарств. *Ефективна економіка: електронне фахове видання*. 2016. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/>.
62. Кізима Т., Булавинець В., Кізима А. Фінансова поведінка домогосподарств у контексті розвитку поведінкових фінансів. *Економічний аналіз*. 2022. Том 32. № 4. С. 152–164.
63. Серета О. О. Поведінкові аспекти фінансової безпеки домогосподарств. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2023. № 4. С. 138-143.
64. Возняк Г. В., Каспшишак А. В. Детермінанти формування фінансової поведінки домогосподарств регіону в умовах сучасних викликів. *Регіональна економіка*. 2024. №2(112). С. 114-126.